

संयुक्त राष्ट्र संघ

सिसिपिआर/सि/१२२/डि/२३६४/२०१४

नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार सम्बन्धी

वितरण: साधारण

अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्ध

अप्रिल ६, २०१८

मूल प्रति: अङ्ग्रेजी

मानवअधिकार समिति

समितिवारा उजुरी नं:२३६४/२०१४ का सम्बन्धमा ऐच्छिक आलेखको धारा ५(४) अन्तर्गत समितिले ग्रहण गरेको अभिमत *, **

पेश गर्ने:

सरिता देवी शर्मा, विजया शर्मा पौडेल र बसन्त शर्मा पौडेल
(ट्रयाक इम्प्युनिटि अलवेज- ट्रायल (Track Impunity
Always, TRIAL)का कानुनी सल्लाहकारद्वारा
प्रतिनिधित्व भएको)

दाबी गरिएको पीडित:

उजुरीकर्ताहरू

पक्ष राष्ट्र:

नेपाल

उजुरी मिति:

डिसेम्बर २०, २०१३ (२०७०/०९/०५)

सन्दर्भ सामग्रीहरू:

समितिको कार्यविधि नियमावलीको नियम ९७ बमोजिम
निर्णय लिइएको, पक्ष राष्ट्रलाई मार्च २१, २०१४
(२०७०/१२/१५) मा सम्प्रेषण गरिएको

अभिमत ग्रहण गरिएको मिति:

अप्रिल ६, २०१८ (२०७४/१२/२३)

विषयवस्तु:

बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने कार्य

हयुमन राईट्स एण्ड जस्टिस सेन्टरले गरेको अनौपचारिक अनुवाद

कार्यविधिगत विषय:	आरोपहरू पर्याप्त मात्रामा पुष्टि गर्न असफल; सबै घरेलु उपचारको उपभोग गरिसकेको
सारभूत विषय:	बाँच्न पाउने हक; यातना र क्रूर तथा अमानवीय व्यवहारमा प्रतिबन्ध; व्यक्तिको स्वतन्त्रता र सुरक्षाको अधिकार; मानव व्यक्तित्वमा निहित मर्यादाको सम्मान; कानूनको दृष्टिमा व्यक्तिको रूपमा पहिचान; व्यक्तिको पारिवारिक जीवनमा स्वेच्छाचारी र गैरकानुनी हस्तक्षेप हुन नहुने अधिकार; परिवारको रूपमा सुरक्षित हुन पाउने अधिकार; नाबालकको विशेष सुरक्षाको अधिकार; प्रभावकारी कानुनी उपचारको अधिकार
अनुबन्धका धाराहरू:	२(३), ६ ७, ९(१-४), १०(१), १६, १७, २३(१) र २४(१)
ऐच्छिक आलेखका धाराहरू:	२; ५(२)(ख)

* समितिको १२२ औं सत्रमा ग्रहण गरिएको (मार्च १२- एप्रिल ६ २०१८)

** प्रस्तुत उजुरीको छानबिन प्रक्रियामा समितिका देहाय बमोजिमका सदस्यहरूको सहभागिता रहेको थियो: श्री तानिया मारिया अब्दो रोचोल, श्री यद वेन अचौर, श्री इल्ज ब्रान्ड्स केहेरिस, श्री अहमद अमिन फथल्ला, श्री ओलिवर डे फ्रुविले, श्री क्रिस्टोफ हेन्स, श्री युजी इसवा, श्री बमरियम कोइता, श्री मार्सिया भी.जे क्रान, श्री इन्कन लाकी मुहुमुजा, श्री फओतिनी पाज़र्तिज़, मउरोपोलिटि, श्री माउरो पोलिटि, श्री होसे म्यनुवेल सन्तोस पायस, श्री अन्जा सैबर्ट फोह, श्री युवल शानी, र श्री मार्गो वाटरभल।

१.१ यस उजुरीका उजुरीकर्ताहरू नेपाली नागरिक सरिता देवी शर्मा (जन्म मिति फेब्रुअरी २४, १९७९ (२०२७/११/१२)), उनका पति विजय शर्मा पौडेल (जन्म मिति जुन १४, १९६८ (२०२५/०३/०१)) र उनका जेठा छोरा बसन्त शर्मा पौडेल (जन्म मिति अक्टोबर ३०, १९९५ (२०५२/०७/१३)) हुन्। पक्ष राष्ट्रले सरिता देवी शर्माको हकमा नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्धको धारा ६ ७, ९(१-४), १०(१) र १६ साथसाथै धारा २(३) अन्तर्गतका अधिकारहरू, विजय शर्मा पौडेलले हकमा अनुबन्धको धारा ७, १७ र २३(१) साथसाथै धारा २(३) अन्तर्गतका अधिकारहरू र बसन्त शर्मा पौडेलको हकमा अनुबन्धको धारा ७, १७ र २३(१) साथसाथै धारा २(३) अन्तर्गतका अधिकारहरू हनन गरेको उनीहरूले दाबी गरेका छन्। छन्। उजुरीकर्ताहरूको प्रतिनिधित्व कानुनी सल्लाहकारद्वारा गरिएको छ।

१.२ जुन १८, २०१४ (२०७१/०३/०४) मा समितिले नयाँ उजुरी तथा अन्तरिम उपायहरू सम्बन्धी आफ्नो विशेष प्रतिवेदकमार्फत समितिको कार्यविधि सम्बन्धी नियमावलीको नियम ९७ बमोजिम यस उजुरीको ग्राह्यता तथा मूल कानुनी प्रश्न बारेमा परीक्षण गर्ने निर्णय गर्यो।

उजुरीकर्ताद्वारा प्रस्तुत भए बमोजिमको तथ्य

२.१. सन् १९९६ फेब्रुअरी (२०५२ फाल्गुन) मा नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (माओवादी) ले शासक वर्ग विरुद्ध “जनयुद्ध” घोषणा गर्यो र सरकार विरुद्ध विद्रोहको सुरुवात गर्यो। त्यो विद्रोह द्रुत गतिमा देशव्यापी रूपमा नै फैलियो फलस्वरूप दश वर्ष लामो सशस्त्र सङ्घर्ष चल्यो। तसर्थ, सरकारले नोभेम्बर २६, २००१ (२०५८/०२/११) मा सङ्कटकालको घोषणा गर्यो र साथै आतंककारी तथा विध्वंसात्मक कार्य (नियन्त्रण तथा सजाय) ऐन ल्यायो। उक्त ऐनको दफा ४ ले अनुबन्धमा निहित रहेको धेरै अधिकारहरूलाई निलम्बित गर्नुका^१ साथै नेपाल सरकारले शाही नेपाली सेनालाई आतंककारी गतिविधिमा संलग्न रहेको शंका लागेको आधारमा कुनै व्यक्तिलाई पक्राउ गर्न र तिनलाई अभियोगपत्र बिना नै ९० दिनसम्म थुनामा राख्न सक्ने अधिकार जस्ता विभिन्न अधिकारहरू दियो। अगष्ट २०, २००२ (२०५९/०५/०४) मा सङ्कटकाल हटेपछि पनि उक्त अवधिमा गैरकानुनी

^१ विचार र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता सम्बन्धी हक, भेला हुने हक, हिँडडुल गर्ने हक, प्रेस र प्रकाशनको हक, निवारक थुना बिरुद्धको हक, सूचनाको हक, सम्पत्तिको हक, गोपनीयताको हक र संवैधानिक उपचारको हक।

थुनामा राख्ने, बलपूर्वक बेपत्ता पर्ने, यातना दिने, गैरन्यायिक हत्या गर्ने जस्ता गम्भीर मानवअधिकार उल्लङ्घनका कार्यहरू भएको अभिलेख संयुक्त राष्ट्र तथा गैरसरकारी स्रोतहरूले राखेका थिए।

२.२. मानव अधिकार परिषदको बलपूर्वक तथा अनैच्छिक बेपत्ता पार्ने सम्बन्धी कार्यसमूहका अनुसार सन् २००३ (२०६०) र २००४ (२०६१) मा बलपूर्वक बेपत्ता पारिएको घटनाका उजुरीहरू सबैभन्दा बढी आउने पक्ष राष्ट्र नेपाल थियो।^२ सन् २००४(२०६१) को आफ्नो प्रतिवेदनमा उक्त कार्यसमूहले नेपालमा बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने घटनाहरू व्यापक रूपमा घट्ने गरेको र पीडकहरूलाई राजनीतिक तथा कानुनी दण्डहीनताले संरक्षण दिइराखेको जनाएको छ।^३ सन् २००३ (२०६०) र २००४ (२०६१) बीचमा शाही नेपाली सेनाको काठमाडौंको महाराजगञ्ज स्थित भैरवनाथ गणको ब्यारेक नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (माओवादी)सँग आबद्ध भएको आशंका गरिएका व्यक्तिहरूलाई गैरकानुनी थुनामा राख्ने, जबरजस्ती बेपत्ता पर्ने, यातना दिने वा मार्ने मुख्य स्थान भएको थियो।^४

२.३. श्रीमती शर्मा माओवादीसँग आबद्ध राजनीतिक दल "अखिल नेपाल राष्ट्रिय स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियन (क्रान्तिकारी)" का महासचिव श्री हिमाल शर्माकी बहिनी हुन् । उजुरीकर्ताहरूका अनुसार अक्टोबर २०, २००३ (२०६०/०७/०३) मा उनी र उनकी सँगिनी, श्रीमती बी.एम.लाई सादा पोशाक लगाएका सुरक्षा बलका सदस्यहरूले पिछा गरेका थिए। उनलाई उनको श्री हिमाल शर्मासँगको सम्बन्धका बारेमा प्रश्न गरियो र उनलाई बन्दुक देखाइ धम्की दिइयो। त्यसपछि, ती दुई महिलालाई हथकडी लगाई, आँखामा पट्टी बाँधी, एउटा भ्यानमा हाली महाराजगञ्जको सेनाको ब्यारेकमा लगियो। उनीहरूलाई त्यसरी स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गरिएको अवधिमा कुनै कानुनी संरक्षण दिइएन। आफ्नो श्रीमान काठमाडौं बाहिर भएकोले आफ्नो दुई सन्तानहरूलाई सम्पर्क गर्न पाऊन् श्रीमती शर्माले बिन्ती गरेपछि बल्ल उनलाई आफ्ना छोराहरूको विद्यालयमा सम्पर्क गर्न दिइयो र उनले

^२ हेर्नुहोस Human Rights Watch and Advocacy Forum, *Waiting for Justice: Unpunished Crimes from Nepal's Armed Conflict* (New York, 2008), प्रकरण ११; हेर्नुहोस A/HRC/7/2, प्रकरण ११५।

^३ हेर्नुहोस E/CN.4/2005/65/Add.1, प्रकरण ७-९, २५ र २७; हेर्नुहोस

www.amnesty.org/download/Documents/136000/asa310032000en.pdf.

^४ उजुरीकर्ताहरूले संयुक्त राष्ट्रको मानवाधिकारको उच्च आयुक्तको कार्यालय - नेपालको महाराजगञ्ज ब्यारेकमा २००३ देखि २००४ सम्म भएको स्वेच्छाचारी थुना, यातना, बेपत्ताको सम्बन्धमा भएको अनुसन्धानको प्रतिवेदनलाई उल्लेख गरेका छन् (available at http://nepalconflictreport.ohchr.org/files/docs/2006-05-26_report_ohchr_eng.pdf.)

विद्यालयको प्रधानाध्यापकलाई आफ्नो छोराहरूको हेरचाह गर्न भनिन्। उनलाई जबरजस्ती आफू कुनै कार्यक्रम सहभागी भइरहेको भनि प्रधानाध्यापकलाई भन्न लगाइयो।

२.४. त्यसको भोलिपल्ट, श्रीमती शर्मालाई सोधपुछ गरिरहेको बेला उनको भाइ हिमाललाई उनलाई राखिएको कोठाको पल्लो कोठामा ल्याएर यातना दिइराखिएको उनले सुनिन्। श्रीमती शर्मालाई लातीले हान्ने र प्लास्टिकको पाइपले कुट्ने गरियो।

२.५. अक्टोबर २४, २००३ (२०६०/०७/०७) मा खानतलासीका लागि श्रीमती शर्मालाई उनको अपार्टमेन्टमा लगियो र उनलाई उनका बच्चाहरूको केही लुगा लिन दिइयो । पछि उनलाई विद्यालयमा गई आफू थुनामा रहेको बारे उल्लेख नगरी प्रधानाध्यापकलाई बच्चाहरूको लुगा दिन दिइयो।

२.६. अक्टोबर २५(२०६०/०७/०८) मा शर्माका श्रीमान श्री पौडेल गाउँबाट फर्केपछि उनले आफ्नो परिवारको बारेमा सोधपुछ गर्न थाले। भोलिपल्ट, विद्यालयका प्रधानाध्यापकले श्री पौडेललाई उनका बच्चाहरूलाई विद्यालयमा राखिएको र सरकारी अधिकारीहरूको अनुमति बिना उनीहरूलाई श्री पौडेललाई हस्तान्तरण नगर्न आदेश प्राप्त भएको जानकारी दिए । बच्चाहरूलाई अन्ततः एक महिनापछि घर फर्काइयो।

२.७. अक्टोबर २७, २००३ (२०६०/०७/१०)मा राज्यका एकजना अधिकारी श्रीमती शर्माको अपार्टमेन्टमा खानतलासी गर्न गएको बखत श्री पौडेललाई श्रीमती शर्मा कहाँ रहेको नखुलाई केवल उनी थुनामा रहेको र चाँडै रिहा हुने जानकारी दिए।

२.८. अक्टोबर २९, २००३(२०६०/०७/१२)मा श्रीमती शर्मा अझै रिहा नभएपछि उनका श्रीमान श्री पौडेलले राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगमा आफ्नी श्रीमती बेपत्ता भएको भनी निवेदन पेश गरे। भोलिपल्ट, उनले सर्वोच्च अदालतमा आफ्नी श्रीमतीलाई अज्ञात स्थानमा गैरकानुनी थुनामा राखिएको दाबी गर्दै बन्दी प्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदन पनि दर्ता गरे।

२.९. सर्वोच्च अदालतले रिट निवेदनमा उल्लेख गरिएका आठ प्रतिवादीलाई कारण देखाऊ आदेश जारी गर्यो। नोभेम्बर २००३ (२०६०)मा सम्बन्धित सबै सार्वजनिक अधिकारीहरूले श्रीमती शर्मा

बेपत्ता हुनुमा आफ्नो संलग्नता नभएको र त्यसबारेमा आफूलाई कुनै जानकारी नभएको जबाफ दिए। जुन २, २००४ (२०६१/०२/२०)मा सर्वोच्च अदालतले श्रीमती शर्माको गैरकानुनी थुनाबारे प्रमाणको अभाव भएको आधारमा रिट निवेदन खारेज गर्यो।

२.१०. फेब्रुअरी ४, २००४ (२०६०/१०/२१) मा श्री पौडेलले एम्नेस्टी इन्टरनेसनललाई आफ्नी श्रीमती बेपत्ता भएको बारेमा जानकारी दिए। एम्नेस्टी इन्टरनेसनलले आधिकारिक रूपमा सरकारबाट स्पष्टीकरण अनुरोध गरेता पनि सरकारले कुनै जबाफ दिएन।

२.११. श्रीमती शर्माका अनुसार उनलाई थुनामा राखिएको पहिलो चार वा पाँच महिना दिनरात जुनसुकै समयमा पनि नियमित रूपमा करकाप गरी सोधपुछ गरिन्थ्यो। उनलाई बारम्बार लट्ठीले कुट्ने, पैतालामा लट्ठीले हिकाउने, लामो समयसम्म पानीमा अनुहार डुबाइदिने, र बलात्कारको धम्की दिने गरिन्थ्यो। उनलाई थुनामा राखेको बेला धेरैजसो हतकडी लगाई र आँखामा पट्टी लगाई, खराब गुणस्तरको सीमित खाना र पानी दिई, दिनमा एक पटक मात्र शौचालय जान दिई र नुहाउनको लागि अनुमति नदिई राखियो। उनीसँगै थुनामा रहेका अरू दुई बन्दीहरू श्रीमती बी. एम. र श्री जे. एम. बी. का अनुसार उनलाई बेसरी कुटपिट गरिन्थ्यो। मार्च ११, २००४(२०६०/११/२८) मा उनले एउटा झूटो बयान कबुल गर्न सही नगरेसम्म उनलाई "सबमरिनो" तकनिक प्रयोग गरी यातना दिइयो जसमा व्यक्तिलाई उल्टो झुण्ड्याएर टाउकोलाई पानी, मलमुत्रभएको भाँडोमा डुबाएर यातना दिइन्छ। त्यसपछि उनलाई यातना दिइएन तर हिरासतको खराब अवस्थाको कारण उनको स्वास्थ्यमा असर पर्दै गयो। जुन २००४ (२०६०)मा उनी गम्भीर बिरामी भएपछि उनलाई लगातार दुई चोटि छाउनीको सैन्य अस्पतालमा लगियो जहाँ उनलाई अल्सर भएको कुरा पत्ता लाग्यो। उनलाई अस्पतालमा सेप्टेम्बर २००४ (२०६०) को मध्यसम्म राखियो।

२.१२. अस्पतालमा हुँदा श्रीमती शर्माले अगस्ट २५, २००४ (२०६१/०५/०९)मा संयोगवश उनकी साँगिनीलाई भेटिन् र त्यसै मौकामा आफूलाई भैरवनाथ गणको ब्यारेकमा थुनामा राखिएको जानकारी उल्लेख गरी गुप्त रूपमा श्री पौडेलको लागि भनी एउटा चिठी दिइन्। प्रतिशोधको डरले उनले आफ्नो साथीलाई तुरुन्तै उक्त जानकारी सार्वजनिक नगर्न आग्रह गरिन्।

२.१३. उक्त पत्र पाएको तीन महिनापछि र अन्य कुनै पत्र प्राप्त नगरेपछि श्रीमान पौडेलले अखिल नेपाल राष्ट्रिय स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियन (क्रान्तिकारी)का सदस्यलाई पत्र देखाए जसले नोभेम्बर

१९, २००४(२०६१/०८/०४) मा श्रीमती शर्माको अवस्थाको बारे विज्ञप्ति जारी गर्यो। उक्त पत्र सार्वजनिक गरिएपछि श्रीमती शर्मालाई कडा सोधपुछ गरियो र एक हप्तासम्म पाइपले नराम्रोसँग कुटपिट गरियो।

२.१४. २००५ को सुरुवातमा श्रीमती शर्मालाई एउटा सानो अँध्यारो कोठामा सारियो र आँखामा पट्टी र हतकडी लगाइ एकलै राखियो। तथापि, उनीले जसोतसो सानो नोटबुकमा लेख्ने व्यवस्था मिलाइन् र भान्से मार्फत केही पत्रहरू श्री पौडेलसम्म पुर्याउने व्यवस्था गरिन्।

२.१५. फेब्रुअरी ११, २००५ (२०६१/१०/२९) मा गृह मन्त्रालय (तथाकथित "मालेगो समिति")का सह-सचिवको अध्यक्षतामा रहेको एक समितिका खोजहरू सार्वजनिक भए जसमा श्रीमती शर्माको नाम बलपूर्वक बेपत्ता पारिएको पीडितको रूपमा स्पष्ट उल्लेख गरिएको थियो।

२.१६. अप्रिल १२, २००५(२०६१/१२/३०)मा राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगको सहयोगमा, श्री पौडेल र उनको जेठो छोरालाई सुश्री शर्मासँग भेट्न अनुमति दिइयो। जुन ८, २००५ (२०६२/०२/२५)मा श्री पौडेलले नेपालको सर्वोच्च अदालतमा बन्दी प्रत्यक्षीकरणको नयाँ रिट निवेदन दायर गरे। जुन २ २००५(२०६२/०२/१९)मा अदालतले उनको श्रीमती शर्मालाई गैरकानुनी थुनामा राखेको भन्दै तुरुन्त रिहा गर्ने आदेश दियो। अदालतको आदेश बमोजिम उनलाई जुन ३०, २००५(२०६२/०३/१६)मा रिहा गरियो।

२.१७. उनलाई रिहा गरिएको दिन श्रीमती शर्मालाई हप्तामा एक पटक आफ्ना गतिविधिहरू बारे महाराजगञ्जमा सेनाको ब्यारेकमा व्यक्तिगत रूपमा खबर गर्ने आदेश दिइयो। सेनाहरूले उनलाई न्याय खोजेमा उनी लगायत उनका नातेदारहरूलाई पनि पक्राउ गर्ने धम्की दिए। श्री पौडेललाई पनि श्रीमती शर्माको थुनाको बारे उल्लेख नगर्न चेतावनी दिइयो। ती धम्कीहरूका कारण न त श्रीमती शर्मा र न उनको नातेदारहरूले उनको रिहाइपछि न्याय खोज्न कुनै कदम अगाडि बढाए।

२.१८. अप्रिल २, २००६ (२०६२/१२/२०)मा नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (माओवादी) र नेपाल सरकारले विस्तृत शान्ति सम्झौतामा हस्ताक्षर गरे। उक्त सम्झौताले दुवै पक्षलाई सत्य निरूपण तथा

मेलमिलाप आयोग गठन गर्न बाध्यकारी बनाएको थियो। साथै, नेपालको अन्तरिम संविधान २००७ले पनि पीडित र उनीहरूका परिवारहरूलाई उपचार प्रदान गर्ने प्रतिबद्धता जनायो।

२.१९. १ जुन २००७ (२०६४/०२/१८)मा सर्वोच्च अदालतले एक आदेश जारी गरी सरकारलाई बेपत्ता पारिएकाहरूको अवस्था पत्ता लगाउनका लागि एउटा स्वतन्त्र आयोग गठन गर्न र अभियुक्तहरूलाई मुद्दा चलाउन निर्देशन दियो। यद्यपि, अहिलेसम्म कुनै अनुसन्धान सुरु गरिएको छैन र स्वेच्छाचारी तथा गैरकानुनी थुना, बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने र यातना दिने जस्ता कार्यका लागि जिम्मेवार भनी आरोपित व्यक्तिहरू विरुद्ध कुनै पनि रूपमा कानुनी वा अनुशासनात्मक कदम चालिएको छैन। यसको विपरीत अक्टोबर २००८ (२०६५) देखि सरकारले आपराधिक मुद्दा फिर्ता लिने नीति अपनाएपछि फौजदारी कारबाही टुंगो नलागेका मुद्दाहरू ठूलो संख्यामा फिर्ता लिइएको छ।

२.२०. सन् २००८ (२०६५) मा शान्ति तथा पुनः निर्माण मन्त्रालयले अन्तरिम राहत कार्यक्रम ल्यायो। जुन ४, २००९ (२०६६/०२/२१)मा श्रीमती शर्माले पीडितको रूपमा मान्यता पाऊ भनी निवेदन दर्ता गरिन् र दर्ता गरेको तीन दिनपछि प्रमुख जिल्ला अधिकारीले उनलाई अक्टोबर २०, २००३ (२०६०/०७/०३) देखि २००५ सम्म बेपत्ता पारिएको निवेदन ठीक हो भनी पुष्टि गरे। जुलाई २०, २००९ (२०६६/०४/०५)मा काठमाडौं जिल्ला प्रशासन कार्यालयले निवेदकलाई बेपत्ता पारिएको हो वा होइन भनी छानबिन गर्न प्रहरीलाई आदेश पठायो। उनलाई बेपत्ता पारिएको पुष्टि भएपछि उनले २५,००० नेपाली रुपैयाँ^५ अन्तरिम राहत स्वरूप पाइन्। शान्ति तथा पुनः निर्माण मन्त्रालयद्वारा स्थापित एक कार्यदलले पनि उनलाई "घाइते र चोटपटक लागेको" को सुचीमा पीडित भनी सूचीकृत गर्यो र ५०,००० नेपाली रुपैयाँ^६ प्रदान गर्यो।

२.२१. मार्च १४, २०१३ (२०६९/१२/०१)मा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको छानबिनको लागि एकल आयोगको स्थापना गर्न भनी कार्यकारी अध्यादेश (बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग सम्बन्धी अध्यादेश, २०६९ (२०१२)) जारी गरियो। यद्यपि, उक्त

^५ लगभग \$२५०

^६ लगभग \$५००

कानूनमा यातना वा बलपूर्वक बेपत्ताको परिभाषाको अभाव, माफी दिने स्वविवेकको प्रावधान जस्ता धेरै त्रुटिहरू थिए। मार्च १ २०१३ (२०६९/११/१८) मा सर्वोच्च अदालतले उक्त अध्यादेशको कार्यान्वयनमा रोक लगायो। त्यसपश्चात् उक्त आयोगको स्थापना गरिएको छैन।

२.२२. आयोगको स्थापना मार्फत न्यायको सम्भावना गुमाएपछि श्रीमती शर्माले ११ जुन २०१३ (२०७०/०२/२८)मा आफूलाई बेपत्ता पार्ने, यातना दिने र थुनामा राख्ने कार्यमा संलग्न पीडकहरूको विरुद्ध काठमाडौं महानगरीय प्रहरी वृत्तमा जाहेरी दर्ता गराउने प्रयास गरिन। यद्यपि, सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा गरिएको अपराध सम्बन्धी मुद्दा उच्चस्तरीय राजनीतिक नेतृत्वद्वारा टुंगो लगाउनुपर्छ भन्ने आधारमा उनको जाहेरीलाई महानगरीय प्रहरी वृत्तका उच्च अधिकारीले दर्ता गर्न अस्वीकार गरे। उनका कानुनी सल्लाहकारले प्रश्न गरेपछि प्रहरीले सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन (१९९२) को अनुसूची १ मा सूचीकृत नभएका अपराधहरूमा कारबाही गर्न नसकिने र यातनालाई त्यस्तो अपराधको रूपमा सूचीबद्ध नगरिएको स्पष्टीकरण दियो। प्रहरीले उक्त जाहेरीलाई दर्ता गर्न अस्वीकार गरेको प्रमाणित गर्न कुनै कागजात जारी गर्न अस्वीकार गर्यो।

२.२३. जुलाई २१, २०१३ (२०७०/०४/०६)मा श्रीमती शर्माले यातना सम्बन्धी क्षतिपूर्तिको ऐन बमोजिम आफूले भोगेको यातना बापतको क्षतिपूर्ति पाउन उजुरी दर्ता गरिन्। यद्यपि, थुनाबाट मुक्त भएको ३५ दिनभित्र क्षतिपूर्तिको माग गर्नुपर्ने भन्दै उनको उजुरीलाई अस्वीकार गरियो।

उजुरी

३.१. उजुरीकर्ताहरूले श्रीमती शर्माको थुनालाई दुई फरक अवधिमा विभाजन गरेका छन् : अक्टोबर २०, २००३ (२०६०/०७/०३) देखि अगस्ट २५, २००४ (२०६१/०५/०९) (जब उनले गोप्य रूपमा उनका श्रीमानलाई एउटा पत्र लेख्न सक्षम भइन) र अगस्ट २५ २००४ (२०६१/०५/०९) देखि जुन ३०, २००५ (२०६२/०३/१६) (जब उनी रिहा भइन) सम्म।

३.२. उजुरीकर्ताहरूका अनुसार राज्यद्वारा श्रीमती शर्मालाई अक्टोबर २०, २००३ (२०६०/०७/०३) देखि अगस्ट २५ २००४ (२०६१/०५/०९) सम्म स्वेच्छाचारी पक्राउ गरी अमानवीय रूपमा थुनामा राख्नु भनेको उनलाई बलपूर्वक बेपत्ता पार्नु हो। त्यस अवधिभरि, नेपाली सरकारी अधिकारीहरूले श्रीमती शर्मालाई उनको स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गराउने कार्यमा आफ्नो कुनै संलग्नता नभएको भनी श्रीमती

शर्माको स्थिति बारे जानकारी दिन अस्वीकार गरे। राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, प्रमुख जिल्ला अधिकारी, काठमाडौं र मालेगो आयोगले भने उनलाई बलपूर्वक बेपत्ता पारिएको थियो भनी स्वीकार गरे। उजुरीकर्ताहरूका अनुसार उक्त बलपूर्वक बेपत्ता पारिने कार्यले अनुबन्धका विभिन्न मानव अधिकारहरू जस्तै धारा ६, ७, ९(१-४), १०(१) र १६ साथसाथै धारा २(३) को उल्लङ्घन भएको छ।⁷

३.३. उजुरीकर्ताहरूका अनुसार बलपूर्वक बेपत्ता पारिएको अवधिमा उनको मृत्यु नभएता पनि उनलाई कानूनको संरक्षणभन्दा बाहिर राखिएको थियो र उनको ज्यान जोखिममा पारिएको थियो।⁸ श्रीमती शर्माले व्यक्तिगत रूपमा दुर्व्यवहार भोग्नुपरेको थियो र उनको स्वास्थ्य अवस्था अत्यन्तै जोखिममा भएको कारण उनले आफ्नो ज्यान गुमाउन सक्ने डर थियो र सो कारणले अस्पतालमा भर्ना हुनुपर्यो। तसर्थ पक्ष राष्ट्रले अनुबन्धको धारा ६ को उल्लङ्घन गरेको छ ।

३.४. उजुरीकर्ताहरूका बमोजिम बलपूर्वक बेपत्ता पारिनु भनेको आफैमा यातना दिनु हो र सो गर्नाले अनुबन्धको धारा ७ को उल्लङ्घन भएको छ।⁹ उनीहरूले श्रीमती शर्मालाई उक्त अवधिमा बारम्बार शारीरिक र मनवैज्ञानिक दुबै किसिमका यातना दिने गरिन्थ्यो भनी बताएका छन् । उनले भोगेको पीडा अन्य विभिन्न बन्दीहरूले देखेका थिए र राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगद्वारा समेत पुष्टि भएको छ। फोरेन्सिक विभागद्वारा २०११ मा गरिएको मेडिकल जाँचले उनलाई लागेका चोटपटकहरू ब्लन्ट फोर्स इम्प्याक्ट (धार नभएको चीजले हिराउनाले भएको) ले गर्दा भएको हुनसक्ने निष्कर्ष निकालेको थियो। त्यसैगरी, सोही अवधिमा गरिएको मनवैज्ञानिक मूल्याङ्कनले उनी विषाद (डिप्रेसन) रोगबाट ग्रसित भएको प्रमाणित गरेको थियो।

३.५. कुनै पनि व्यक्तिलाई अस्वीकृत थुनामा राख्नु, थुनामा रहँदा अरूसँग सम्पर्क गर्न नदिनु जस्ता कार्यले अनुबन्धको धारा ९(१-४) को उल्लङ्घन हुने उजुरीकर्ताहरूको तर्क छ।¹⁰ श्रीमती

⁷ उजुरीकर्ताहरू *Bousroual v. Algeria* (CCPR/C/86/D/992/2001), प्रकरण ९.२; *El-Abani v. Libyan Arab Jamahiriya* (CCPR/C/99/D/1640/2007), प्रकरण ७.३; *Sarma v. Sri Lanka* (CCPR/C/78/D/950/2000), प्रकरण ९.३ उल्लेख गर्छन्।

⁸ उजुरीकर्ताहरूले *Guezout and Rakik v. Algeria* (CCPR/C/105/D/1753/2008), प्रकरण ८.४ उल्लेख गर्छन्।

⁹ उजुरीकर्ताहरू *Mojica v. Dominican Republic* (CCPR/C/51/D/449/1991); *Grioua v. Algeria* (CCPR/C/90/D/1327/2004); and *Celis Laureano v. Peru* (CCPR/C/56/D/540/1993) उल्लेख गर्छन्।

¹⁰ उजुरीकर्ताहरू *Madoui v. Algeria* (CCPR/C/94/D/1495/2006); *Grioua v. Algeria*; and *Bautista v. Colombia* (CCPR/C/55/D/563/1993) उल्लेख गर्छन्।

शर्मालाई अगस्ट २००४ (२०६१) सम्म अरूसँग सम्पर्क गर्न नदिने गरी थुनामा राखिएको थियो। उनलाई बलपूर्वक बेपत्ता पारिएको अवधिमा उनलाई थुनामा राखिएको कारणहरू बारे बताइएको थिएन र त्यसबेलाको नेपालको कानूनले दिएको अधिकतम अवधिभन्दा बढी समयसम्म उनलाई कुनै अभियोग बिना थुनामा राखिएको थियो। उनलाई कहिल्यै पनि न्यायाधीश वा कानूनद्वारा अधिकारप्राप्त अन्य कुनै अधिकारीसमक्ष पेश गरिएन र आफ्नो स्वतन्त्रता हननको वैधानिकतालाई चुनौती दिने अवसर दिइएन। उनलाई थुनामा राखिएको कार्यलाई आधिकारिक रूपमा दर्ता गरिएको थिएन र उनका नातेदार तथा कानुनी सल्लाहकारलाई उनको स्थिति बारे सूचित गरिएको थिएन साथै उनीहरूसँग सम्पर्क गर्न पनि दिइएन। उजुरीकर्ताहरूले सम्बन्धित अधिकारीहरूले थुना बारे उनीहरूको संलग्नता अस्वीकार गरेको कारणले गर्दा पौडेलले अक्टोबर ३०, २००३ (२०६०/०७/१३)मा पेश गरेको बन्दी प्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदन प्रभावकारी नभएको बताएका छन् । उजुरीकर्ताहरूका अनुसार यी तथ्यहरूले गर्दा पक्ष राष्ट्रले अनुबन्धको धारा ९(१-४)को उल्लङ्घन गरेको छ।

३.६. बलपूर्वक बेपत्ता पारिनु आफैँमा अनुबन्धको धारा १०(१) को उल्लङ्घन भएको उजुरीकर्ताहरूको मान्यता छ।¹¹ यसको अतिरिक्त, श्रीमती शर्मालाई १० महिनाभन्दा बढी अवधिसम्म स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गर्दा उनले भोग्नुपरेको अमानवीय वातावरणले उनको मर्यादामा आँच पुगेको छ जुन अनुबन्धको धारा १०(१) को उल्लङ्घन हो।

३.७. उजुरीकर्ताहरूका अनुसार पक्ष राष्ट्रले श्रीमती शर्मालाई बलपूर्वक बेपत्ता पारी उनको स्थितिबारे खुलासा गर्न अस्वीकार गरी उनलाई कानूनको संरक्षणबाट वञ्चित गर्नु भनेको उनलाई कानूनको अगाडि एउटा व्यक्तिको रूपमा पहिचान नगर्नु हो।¹² तसर्थ पक्ष राष्ट्रले श्रीमती शर्माको अनुबन्धको धारा १६ अन्तर्गतका अधिकारहरू उल्लङ्घन गरेको छ।

¹¹ उजुरीकर्ताहरू *Sharma v. Nepal* (CCPR/C/94/D/1469/2006); *Sedhai v. Nepal* (CCPR/C/108/D/1865/2009); *Azouz v. Alegria* (CCPR/C/108/D/1798/2008); and *Aouali, Faraoun and Bouregba v. Algeria* (CCPR/C/109/D/1884/2009) उल्लेख गर्छन्।

¹² उजुरीकर्ताहरू *Aouali, Faraoun and Bouregba v. Alegria*; *Larbi v. Algeria* (CCPR/C/108/D/1831/2008); *Azouz v. Algeria*; and *Abushaala v. Libya* (CCPR/C/107/D/1913/2009) उल्लेख गर्छन् ।

३.८. श्रीमती शर्मालाई स्वेच्छाचारी पक्राउ गरी, अमानवीय रूपमा थुनामा राखी, बेपत्ता पारी यातना दिएको अपराधको सम्बन्धमा पक्ष राष्ट्रका अधिकारीहरूले उनलाई पर्याप्त कानुनी उपचार प्रदान गर्न र अभियुक्तहरूलाई कारबाही गरी सजाय गर्नका लागि द्रुत, निष्पक्ष र स्वतन्त्र अनुसन्धान सञ्चालन गर्न असफल भइरहेको अवस्थाले पक्ष राष्ट्रले अनुबन्धको धारा २(३)को साथै धारा ६,७,९(१-४), १०(१) र १६ को उल्लङ्घन गरेको उजुरीकर्ताहरूको तर्क छ।

३.९. श्रीमती शर्माले अगस्ट २५, २००४ (२०६१/०५/०९) मा आफ्नो श्रीमानलाई गोप्य रूपमा चिठी पठाउन सफल भएपछि उनलाई बलपूर्वक बेपत्ता पारिएको कार्य अन्त्य भएता पनि उनलाई जुन ३०, २००५ (२०६२/०३/१६) सम्म स्वेच्छाचारी रूपमा थुनामा राखिएको थियो। उजुरीकर्ताहरूका अनुसार त्यस अवधिको परिस्थितिको मूल्याङ्कन गर्दा अनुबन्धको धारा ७, ९(१-४) र १० साथै २(३) को उल्लङ्घन भएको थियो।

३.१०. दोस्रो अवधिको थुनाको बेला उनलाई राखिएको थुनाको खराब अवस्था, विशेषगरी अस्पताल भर्ती भएपछिको उनको कमजोर स्वास्थ्यलाई ध्यानमा राख्दा, र उनले आफ्नो श्रीमानलाई पठाएको चिठ्ठी सार्वजनिक भएपश्चात् उनलाई लिइएको बदलाको कारण उनी माथि भएको व्यवहारले अनुबन्धको धारा ७ र १०(१) को उल्लङ्घन भएको छ। उनलाई जुन ३०, २००५ (२०६२/०३/१६)मा रिहा नगरुन्जेल लगभग छ महिनाको लागि एकलै थुनामा पनि राखिएको थियो।

३.११. उजुरीकर्ताहरूका अनुसार श्रीमती शर्मा अस्पतालबाट फर्केपछिको उनको थुना पनि स्वेच्छाचारी नै रह्यो र उनलाई अस्पतालबाट फर्केपछि पनि न त कुनै पक्राउ पुर्जी दिइयो न त उनीमाथि कुनै अभियोग लगाइयो। उनलाई न्यायाधीश समक्ष पेश गरिएन र कानुनी सल्लाहकारसँग परामर्श गर्न दिइएन । सर्वोच्च अदालतले जुन ८ २००५ (२०६२/०२/२५) मा श्रीमती शर्मालाई रिहा गर्ने आदेश दिँदै गरेको फैसलाले उनको थुना स्वेच्छाचारी भएको पुष्टि गर्दछ। यसले अनुबन्धको धारा ९(१-४) को उल्लङ्घन भएको छ।

३.१२. थुनाको दोस्रो अवधिमा श्रीमती शर्मालाई स्वेच्छाचारी थुनामा राखिएको र दुर्व्यवहार गरिएको सम्बन्धमा कुनै पनि आधिकारिक, शीघ्र, निष्पक्ष र स्वतन्त्र अनुसन्धानको थालनी नभएको कारण उक्त गतिविधि अनुबन्धको धारा २(३) साथै धारा ७, ९ र १०(१)को उल्लङ्घन भएको उजुरीकर्ताहरूको तर्क छ।

३.१३. उजुरीकर्ताहरूको अनुसार श्रीमती बलपूर्वक बेपत्ता भएको कारण र आफ्नो साथै आफ्नो छोराहरूको सुरक्षाको डरले गर्दा श्री पौडेलले भोगेको कष्ट र पीडाले गर्दा अनुबन्धको धारा ७को उल्लङ्घन भएको छ । सैनिकहरू उनको परिवारलाई निगरानी गर्न बारम्बार उनको अपार्टमेन्टमा जानुले झन् धेरै डर सिर्जना गरेको थियो।

३.१४. आफ्नी श्रीमतीको खोजिसँग जोडिएको व्यथा र कष्टको साथसाथै श्री पौडेलले आफ्नो अपार्टमेन्टमा बारम्बार सैनिकहरूको मनमानी उपस्थिति भोग्नुका साथै आफ्नो इच्छा विपरीत एक महिनासम्म आफ्ना बच्चाहरूलाई निलगगन पब्लिक स्कूलमा छोड्नुपरेको थियो । सेनाद्वारा दिइएका धम्कीहरू र श्रीमती शर्माले आफ्नो रिहाइपछि पनि ब्यारेकमा रिपोर्ट गर्नुपर्ने दायित्वले उनको परिवारमा असर पुर्याइरह्यो। त्यसैले उनकी श्रीमतीलाई बलपूर्वक बेपत्ता पारिनाले उनको पारिवारिक जीवनमा गम्भीर अवरोध आएको हुनाले अनुबन्धको धारा १७ र २३(१) को उल्लङ्घन भएको उजुरीकर्ताहरूको तर्क छ।

३.१५. श्री पौडेलका अनुसार घरेलु प्रचलित कानून बमोजिम अनुबन्धको धारा २(३) र ७, १७, २३(१) को उल्लङ्घन भए बापत कुनै पनि क्षतिपूर्ति वा निवारण दाबी गर्न असम्भव छ।

३.१६. उजुरीकर्ताहरूका अनुसार श्रीमती शर्मालाई बलपूर्वक बेपत्ता पारिनाले उनको जेठो छोरोको पारिवारिक जीवन समेत अवरुद्ध भयो। बुबाले काम पनि गर्नुपर्ने र आमालाई पनि खोज्नुपर्ने भएकोले श्री बसन्त शर्मा पौडेलले आफ्नो आमा र बाबाको माया र हेरचाहबाट वञ्चित भए। आमालाई बलपूर्वक बेपत्ता पारिएपछि कारण थाहा नपाइकन पहिलो महिना उनी विद्यालयमै बस्नुपर्यो। आफ्नी आमा बेपत्ता भएको थाहा पाएपछि, उनले निकै पीडा र कष्ट अनुभव गरे जसले उनको मिजास र व्यवहारमा गहिरो प्रभाव पार्यो। उनीहरूको अपार्टमेन्टमा सिपाहीहरूको नियमित उपस्थितिले गर्दा सदा खतरा महसुस हुन्थ्यो। ती परिस्थितिले बसन्त शर्मा पौडेलको सम्बन्धमा अनुबन्धको धारा ७, १७, २३(१) एंड २४(१) साथै २(३) को उल्लङ्घन भएको छ।

३.१७. उजुरीकर्ताहरूका अनुसार उनीहरूले भोगेका अपराधहरूका लागि कुनै न्यायिक उपचार उपलब्ध छैन र भएका कार्यविधिहरू पनि प्रभावकारी छैनन्। श्रीमती शर्मालाई बलपूर्वक बेपत्ता पारिएको

घटना धेरै अवसरमा अधिकारीहरू सामु ध्यानमा ल्याइएको भएता पनि उनीहरूले यस सम्बन्धमा कुनै अनुसन्धान सुरु गरेनन्। आफ्नो रिहाइ पछि, श्रीमती शर्मा सरकारी अधिकारीहरूसँग त्रस्त थिइन्।¹³ जब नोभेम्बर २६, २००६(२०६३/०२/१०)मा द्वन्द्व समाप्त भयो, यस सम्बन्धमा उजुरी गर्न यातना सम्बन्धी क्षतिपूर्ति ऐन १९९६ को उजुरी गर्ने ३५ दिनको हदम्याद बितिसकेकोले उनले उजुरी गर्न पाइनन्। त्यसको अतिरिक्त, प्रहरीले निरन्तर रूपमा उजुरी दर्ता गर्न अस्वीकार गर्ने गरेकोले श्रीमती शर्मा उजुरी पेश गर्नबाट निरुत्साहित भइन्।

३.१८. श्रीमती शर्माले अन्तरिम राहतका लागि निवेदन पेश गरेपछि उनलाई "अपहरण" को पीडित भनी स्वीकार गरेर २५,०००/- नेपाली रुपैयाँ प्रदान गरियो। उनलाई "चोट पटक" को पीडित भनी ५०,०००/- नेपाली रुपैयाँ पनि प्रदान गरियो। तर यी सामाजिक सहायताका उपायहरू थिए जसले सम्पूर्ण क्षतिपूर्ति समेट्दैनन्। अन्तरिम राहत कार्यक्रम अन्तर्गत एउटा प्रथम दृष्टि (prima facie) अनुसन्धान सञ्चालन गरियो जसले श्रीमती शर्माले उजुरी गरेका अपराधहरू पुष्टि गर्यो। तर अधिकारीहरूले थप अनुसन्धान गरेनन् र कसै उपर अभियोग दर्ता गरेनन्।

३.१९. मार्च १४, २०१३(२०६९/१२/०१)मा नेपालका राष्ट्रपतिले बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको अनुसन्धान, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप सम्बन्धी आयोगको अध्यादेश, २०६९(२०१२) जारी गरे। यद्यपि, अझैसम्म पनि यस्तो आयोग स्थापित भएको छैन र उजुरीकर्ताहरूका अनुसार सर्वोच्च अदालतले उक्त अध्यादेशको कार्यान्वयनमा रोक लगाएकोले उक्त अध्यादेशलाई कानुनी उपचारका रूपमा लिन मिल्दैन।

३.२०. जुन ११, २०१३(२०७०/०२/२८) मा प्रहरीले सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन (१९९२) को अनुसूची १ मा सूचीकृत नभएका अपराधहरूमा कारबाही गर्न नमिल्ने भएको र उक्त सूचीमा यातना तथा बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने कार्य दुवै समावेश नभएको कारण देखाई श्रीमती शर्माको जाहेरी दर्ता गर्न अस्वीकार गर्यो। कानुनी प्रावधान अनुसार श्रीमती शर्मा र उनका कानुनी सल्लाहकारले महानगरीय प्रहरी वृत्तका उच्चपदस्थ अधिकारीलाई यस बारेमा सम्बोधन गरेता पनि दर्ता गर्न उनीहरू सफल भएनन्। साथै उनीहरूलाई जाहेरी दर्ता गर्न अस्वीकार गरिएको औपचारिक सूचना प्रदान नगरिएकोले

¹³ उजुरीकर्ताहरू *Phillip v. Trinidad and Tobago (CCPR/C/64/D/594/1992)* उल्लेख गर्छन्।

उनीहरूले प्रमुख जिल्ला अधिकारी समक्ष अपिल गर्न पाएनन्। जाहेरीहरू प्रभावकारी नहुने कुरा समितिलाई विगतमा पनि विदित भएको¹⁴ र द्वन्द्व अवधिमा मानवअधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन गर्ने कुनै पनि अपराधीले सजाय नपाएको अवस्थामा उजुरीकर्ताहरू यो उपचारको सफलताको सम्भावना नरहेको जिकिर गर्छन्।

३.२१. जुलाई २१ २०१३ (२०७०/०३/०७)मा श्रीमती शर्माले यातनामा परेका लागि क्षतिपूर्ति सम्बन्धी ऐन १९९६ बमोजिम उजुरी गर्न खोज्दा हदम्याद गुज्नेको भनी जुलाई २३ २०१३(२०७०/०३/०९) मा उक्त उजुरीलाई अस्वीकार गरियो। उजुरीकर्ताहरूका अनुसार श्रीमती शर्माले रिहा हुँदाका बखत गम्भीर धम्कीहरू पाएको हुनाले रिहा भएको ३५ दिने म्यादमा उजुरी गर्न उनलाई असम्भव थियो। अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकार कानूनको¹⁵ गम्भीर उल्लङ्घनमा हदम्यादको सिद्धान्त लागू हुनु हुँदैन भन्ने पनि उनीहरूको तर्क छ। साथै देशको आन्तरिक कानुनी उपचारको कमीकमजोरीको कारणले हदम्याद गुज्नि गई देशको आन्तरिक कानुनी उपचारको निकास नभएको अवस्थामा उजुरीलाई अस्वीकार्य मान्न नमिल्ने उनीहरूको जिकिर छ।¹⁶ साथै उक्त उजुरी देवानी प्रकृतिको छ र त्यस्तो उजुरीको आधारमा अपराधीहरूलाई कारबाही सुरु गर्न मिल्दैन।¹⁷

३.२२. उजुरीकर्ताहरूका अनुसार समितिको कार्यविधिको नियमको धारा ९६(ख) बमोजिम वर्तमान उजुरीको अनुकूलताको आकलन गर्दा यातना सम्बन्धी क्षतिपूर्ति ऐन १९९६ अन्तर्गतको उजुरी दर्ता गर्न अस्वीकार गरेको मिति हेर्दा जुलाई २३, २०१३ (२०७०/०४/०८)लाई सबैभन्दा पछिल्लो सान्दर्भिक मितिको रूपमा विचार गरिनुपर्छ। साथै उनीहरूले न्याय पाउन धेरै उपायहरू प्रयोग गरेको कुराले न्याय खोज्ने कुरामा उनीहरू सक्रिय रूपमा लागेको कुरामा कुनै शंका नभएको मानिनुपर्ने उनीहरूको जिकिर छ।

¹⁴ उजुरीकर्ताहरू उजुरी नं. १४६९/२००६, *Sharma v. Nepal*, अक्टोबर २८, २००८ मा पारित अभिमत उद्धृत गर्छन्।

¹⁵ उजुरीकर्ताहरू अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार कानून तथा अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानूनको गम्भीर उल्लङ्घनको सम्बन्धमा कानुनी उपचारको र क्षतिपूर्तिको अधिकार बारे संयुक्त राष्ट्रसङ्घको आधारभूत सिद्धान्त तथा दिशानिर्देशनहरूको उद्धृत गर्छन्।

¹⁶ उजुरीकर्ताहरू *JRT and the WG Party v. Canada (CCPR/C/OP/2)* उद्धृत गर्छन्।

¹⁷ उजुरीकर्ताहरू उजुरी नं. १५८८/२००७, *Benaziza v. Algeria*, जुलाई २६, २०१० मा पारित अभिमत, प्रकरण ८.३ उद्धृत गर्छन्।

३.२३. उजुरीकर्ताहरू पक्ष राष्ट्रलाई देहाय बमोजिम सिफारिस गरिदिन समितिलाई अनुरोध गर्छन् : (क) श्रीमती शर्मालाई स्वेच्छाचारी रूपले स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गराउने, यातना दिने र बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने अभियुक्तहरू विरुद्ध मुद्दा चलाउन, फैसला गर्न र दण्डित गर्न सम्बन्धित निकाय सामु पेश गर्न र उक्त प्रक्रियाको नतिजा सार्वजनिक रूपमा सम्प्रेषण गर्न; (ख) तत्काल देखिने प्रमाणबाट श्रीमती शर्मा विरुद्ध अपराधमा संलग्नता भएको भनी प्रमाणित भएका सैनिक अधिकारीहरूलाई अनुसन्धानको अन्तिम नतिजा नआउञ्जेलसम्मका लागि तत्काल निलम्बन गर्न; (ग) यातना, बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने कार्य तथा स्वेच्छाचारी रूपमा हत्या गर्ने लगायतका गम्भीर मानव अधिकारको उल्लङ्घनका घटनाका आरोपित व्यक्तिले आफ्नो आपराधिक दायित्वबाट उन्मुक्ति पाउने गरी माफी सम्बन्धी प्रावधानबाट लाभ लिन नसक्ने कुराको सुनिश्चित गरी मार्च १४, २०१३ (२०६९/१२/०१) मा जारी गरिएको बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग सम्बन्धी अध्यादेश संशोधन गर्न, (घ) उजुरीकर्ताहरूले हर्जानाको परिपूरण तथा छिटो, न्यायपूर्ण, र निष्पक्ष रूपमा क्षतिपूर्ति पाएको सुनिश्चित गर्न, र (ङ) क्षतिपूर्तिको व्यवस्थाले भौतिक र नैतिक दुवै खाले क्षतिपूर्ति पाउने कुरा सुनिश्चित गर्न र पुनः स्थापना, सन्तुष्टि र त्यस्तो घटना नदोहोरिने प्रत्याभूति जारी गर्न। विशेषगरी, राज्य पक्षले एउटा सार्वजनिक समारोहमा अधिकारीहरूको र उजुरीकर्ताहरूको उपस्थितिमा आफ्नो अन्तरराष्ट्रिय दायित्व स्वीकार गरोस्, र उजुरीकर्ताहरूसँग आधिकारिक रूपमा क्षमा मागोस् भन्ने उनीहरूको अनुरोध रहेको छ। पक्ष राष्ट्रले आफ्नो विशिष्टीकृत संस्थाहरूबाट उजुरीकर्तालाई तत्काल निःशुल्क चिकित्सा र मनोवैज्ञानिक उपचार तथा स्याहारसमेत उपलब्ध गराउनुपर्छ र उनीहरूलाई प्रभावकारी र पर्याप्त उपचार उपलब्ध हुने प्रत्याभूत गर्न आवश्यक निःशुल्क कानुनी सहायता प्रदान गर्नुपर्छ। यस्तो घटना पुनः दोहोरिन नदिने प्रत्याभूति स्वरूप पक्ष राष्ट्रले बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने कार्य र यातना र विभिन्न तवरले ती अपराधमा सहभागी हुनेलाई आफ्नो फौजदारी कानून अन्तर्गत छुट्टै अपराध मानी तिनीहरूको गाम्भीर्यताको आधारमा उपयुक्त सजाय हुने व्यवस्था गर्नुपर्छ। अन्त्यमा, पक्ष राष्ट्रले सेना, सुरक्षा बल र न्यायपालिकाका सदस्यहरूको लागि अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार र मानवीय कानूनका सम्बन्धमा यथाशीघ्र शैक्षिक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्छ।

उजुरीको ग्राह्यताका सम्बन्धमा पक्ष राष्ट्रको धारणा

४.१. मे २४, २०१४ (२०७१/०२/१०) मा पक्ष राष्ट्रले प्रमाणको अभाव भएको र घरेलु उपचारको उपभोग नगरिएको भन्ने आधारमा उजुरीको ग्राह्यतालाई चुनौती दिँदै समितिलाई उजुरीको

ग्राह्यतालाई उजुरीको मूल कानुनी प्रश्नबाट छुट्ट्याएर जाँच गर्न अनुरोध गर्दै आफ्नो टिप्पणी (नोट भर्वाल) पेश गर्यो।

४.२ पक्ष राष्ट्रले श्रीमती शर्मालाई नेपालको प्रचलित कानूनको प्रावधान बमोजिम पक्राउ गरी अनुसन्धान गरिएको र उनलाई थुनामा राख्दा मानवीय रूपमा व्यवहार गरिएको बताएको छ। उनलाई वीरेन्द्र सैन्य अस्पतालमा चिकित्सा सुविधा प्रदान गरिएको थियो र उनलाई थुनामा राखिएको अवधिमा उनको परिवारका सदस्यहरूसँग भेट्न दिइएको थियो जसको आधिकारिक अभिलेख राखिएको छ। उनलाई जुन ३०, २००५ (२०६२/०३/१६)मा उनको श्रीमानको उपस्थितिमा रिहा गरिएको थियो। त्यसकारण उनलाई थुनामा राखिएकोलाई बलपूर्वक बेपत्ता पारिएको भन्न मिल्दैन। पक्ष राष्ट्रले श्रीमती शर्माको पक्राउ र थुनामा राखिएको अवधिमा देशमा सङ्कटकालको घोषणा गरिएको थियो भनी बताएको छ।

४.३.पक्ष राष्ट्रले श्रीमती शर्मालाई थुनामा राखिएको बेला यातना दिइएको भन्ने उजुरीकर्ताहरूको आरोपलाई कुनै प्रमाणले समर्थन नगरेको तर्क गरेको छ। यदि उनले यातना भोगेको भए उनले यातना सम्बन्धी क्षतिपूर्ति ऐन १९९६ (२०५३) बमोजिम कानुनी उपचार खोज्नु पर्थ्यो। पक्ष राष्ट्रका अनुसार हदम्याद गुज्नेको भएर मुद्दा दायर गर्न नसकेको भन्ने तर्क तर्कसंगत छैन। पक्ष राष्ट्रले यातना सम्बन्धी विशेष प्रतिवेदक र बलपूर्वक वा अनैच्छिक बेपत्ता बारे कार्य समूहको प्रहरी र नेपाली सेनाले व्यवस्थित रूपमा यातना दिने गरेका छन् भन्ने प्रतिवेदनलाई पनि स्पष्टसँग खण्डन गरेको छ।

४.४.श्रीमती शर्माले राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगमा निवेदन पेश गरिन र आयोगको सिफारिश बमोजिम रु. १६१,०००/- प्राप्त गरिन। सरकारले अन्तरिम राहतको रूपमा रु. २५,००/- प्रदान गर्यो। सर्वोच्च अदालतले आयोगलाई मानव उल्लङ्घन भएको मुद्दा सम्बन्धी मुद्दा दायर गर्न सिफारिस बुझाउने अधिकार दिएको छ र त्यस्ता मुद्दाहरूलाई अगाडि बढाउनु महान्यायाधिवक्ताको दायित्व हो। सङ्क्रमणकालीन न्याय संयन्त्रसँग सम्बन्धित आयोगको अनुसन्धान र सिफारिस बमोजिम उजुरीकर्ताहरूले क्षतिपूर्ति पाउन सक्नेछन्।

४.५. संविधान र बृहत् शान्ति सम्झौताको अनुरूप संसदले बेपत्ता, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग सम्बन्धी ऐन जारी गरेको छ जसले बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने सम्बन्धमा अनुसन्धान आयोग र सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगको स्थापनाको बाटो खोलिएको छ। अतः सङ्क्रमणकालीन न्याय संयन्त्र स्थापना हुने क्रममा रहेकोमा पक्ष राष्ट्र वर्तमान उजुरी माथि विचार गरिरहनु उचित ठान्दैन। साथै सरकार यातना दिने र बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने कार्यलाई अपराधीकरण गर्ने प्रक्रियामा पनि छ। पक्ष राष्ट्रको अनुसार द्बन्द्वको अवधिमा भएको मानवअधिकार उल्लङ्घनको सत्यता खोजी गर्ने, पीडितहरूलाई क्षतिपूर्ति दिन र अपराधीहरूलाई कारबाही गर्ने सामान्य अपराधिक न्याय प्रणालीलाई प्रभावकारी रूपमा प्रयोग गर्न सकिँदैन।

पक्ष राष्ट्रको धारणा उपर उजुरीकर्ताहरूको प्रतिक्रिया

५.१ जुन ३, २०१४ (२०७१/०२/२०)मा पक्ष राष्ट्रको धारणा उपर उजुरीकर्ताहरूले आफ्नो प्रतिक्रिया दिए। उनीहरूका अनुसार पक्ष राष्ट्रले श्री विजय पौडेल र बसन्त शर्मा पौडेलको सम्बन्धमा भएको मानव अधिकारको उल्लङ्घनको आरोपलाई चुनौती दिएन। श्रीमती शर्माको सम्बन्धमा पक्ष राष्ट्रले उजुरीको मूल कानुनी प्रश्नको पक्षमा समेत तर्क प्रदान गरेको हुनाले उजुरीकर्ताहरूले सो सम्बन्धमा आएका केही आरोपहरू सम्बोधन गर्न आवश्यक देखेका छन्। उजुरीकर्ताहरूका अनुसार समितिले पक्ष राष्ट्रद्वारा मे २३, २०१४(२०७१/०२/०९) मा पठाइएको उत्तर उजुरीको ग्राह्यता र उजुरीको योग्यता दुबैसँग सम्बन्धित रहेको मानेर आफ्नो अभिमत ग्रहण गर्न तर्फ अगाडि बढ्नुपर्छ।

५.२. श्रीमती शर्माको पक्राउ र थुना स्वेच्छाचारी नभएको भन्ने पक्ष राष्ट्रको तर्कको सम्बन्धमा उजुरीकर्ताहरूले आफ्नो उजुरीलाई उद्धृत गरेका छन् जसमा उनीहरूले श्रीमती शर्माको स्वतन्त्रता कसरी हनन गरियो, कसरी अज्ञात र अनौपचारिक थुनामा राखियो र बाहिरी दुनियाँसँग सम्पर्क गर्न दिइएन भन्ने बारेमा विस्तारमा वर्णन गरेका छन्। पक्ष राष्ट्रले श्रीमती शर्मालाई कुन प्रावधान अन्तर्गत पक्राउ गरेको हो स्पष्ट नपारेको उजुरीकर्ताहरूको तर्क छ। साथै पक्ष राष्ट्रले श्रीमती शर्मालाई उनको पक्राउको कारण बारे सूचित नगरेको, उनको परिवार वा कानुनी सल्लाहकारलाई सम्पर्क गर्न अनुमति नदिएको र उनको थुनाको वैधतालाई न्यायाधीश वा कानूनद्वारा अन्य अधिकारप्राप्त अधिकारीको सामु चुनौती दिने अवसर नदिएको भन्ने तथ्यलाई खण्डन गरेन। श्रीमती शर्माले सैन्य अस्पतालमा चिकित्सकीय उपचार पाएको तथ्यलाई उजुरीकर्ताहरूले कहिले पनि इन्कार गरेका थिएनन् तर उनलाई उक्त उपचार थुनामा राखिएको आठ महिनाभन्दा बढी समयपछि जुन

३०, २००५(२०६२/०३/१६)मा मात्र दिइएको थियो। उजुरीकर्ताहरूले श्रीमती शर्मालाई उनको श्रीमानको उपस्थितिमा रिहा गरिएको तथ्यलाई इन्कार गरेका छैनन् तर उक्त रिहाइले उनलाई अक्टोबर २०, २००३ (२०६०/०७/०३) देखि अगस्ट २५, २००४ (२०६१/०५/०९) सम्म सम्पर्क विहीन थुनामा राखिएको तथ्यलाई परिवर्तन गर्दैन। वास्तवमा उनको रिहाइपछि नेपालको सर्वोच्च अदालतले उनलाई थुनामा राखिएको गैरकानुनी हो भनी आदेश समेत दिई पुष्टि गरिसक्यो। राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग र काठमाडौं जिल्ला प्रशासनिक कार्यालयले पनि श्रीमती शर्मालाई बेपत्ता पारिएको कुरा पुष्टि गरेका थिए।

५.३. उजुरीकर्ताहरूले श्रीमती शर्मालाई यातना दिएको प्रमाण प्रदान नगरेको भन्ने पक्ष राष्ट्रको तर्कको सम्बन्धमा उजुरीकर्ताहरूले आफ्नो उजुरीमा उपलब्ध गराएका विवरणहरू, साक्षीहरूले दिएको बयान, श्रीमती शर्मालाई गरिएको व्यवहारको परिणाम स्वरूप भोग्नु परेको भौतिक र मानसिक हानीको प्रमाणलाई उल्लेख गरेका छन्। उजुरीकर्ताहरूका अनुसार यातनालाई अझैसम्म नेपाली कानूनमा परिभाषित गरिएको छैन र यसलाई अपराध मानिएको छैन। पक्ष राष्ट्रले श्रीमती शर्मालाई सम्पर्क विहीन थुनामा राखेको र थुनाको अवधिभरि अमानवीय अवस्थामा राखेको तथ्यलाई चुनौती दिएको छैन। प्रमाणमा उजुरीकर्ता र पक्ष राष्ट्रको समान पहुँच नहुने भएकाले प्रमाण जुटाउने दायित्व उजुरीकर्ताहरूमा मात्र हुँदैन।^{१८} साथै समितिले विगतमा पुष्टि गरेको झैं अज्ञात स्थानमा लामो समयसम्म सम्पर्क विहीन थुनामा राख्नु भनेको यातना दिनु सरह हो।^{१९} यसका अतिरिक्त, यातना विरुद्धको समितिले सोधपुछको कार्यविधिद्वारा नेपालमा यातना व्यापक र व्यवस्थित रूपमा गरिन्छ भन्ने पुष्टि गरेको पनि उजुरीकर्ताहरूको तर्क छ।^{२०}

५.४. उजुरीकर्ताहरू श्रीमती शर्माले अन्तरिम राहत पाएको तथ्यलाई इन्कार गर्दैनन् तर उक्त राहत केवल एक अस्थायी उपचार मात्र भएको भएर श्रीमती शर्माले अन्य राहतहरूद्वारा सम्पूर्ण क्षतिपूर्ति पाउनु पर्छ भन्ने उनीहरूको जिकिर छ। श्रीमती शर्माले भोगेको क्षतिको तुलनामा उनले पाएको अन्तरिम राहत उचित र पर्याप्त मात्रामा पनि छैन। पक्ष राष्ट्रले उजुरीकर्ताहरूले कहिल्यै

^{१८} उजुरीकर्ताहरू *Hugo Dermit Barbato v. Uruguay (CCPR/C/OP/2)* उद्धृत गर्छन्।

^{१९} उजुरीकर्ताहरू *Sedhai v. Nepal* उद्धृत गर्छन्।

^{२०} हेर्नुहोस *A/67/44, अनुच्छेद १३, प्रकरण १-१३०।*

क्षतिपूर्ति नपाएको भनी दाबी गरेको छैन तर उनीहरूले सङ्क्रमणकालीन न्याय संयन्त्रको सिफारिस अनुसार क्षतिपूर्ति पाउनेछन् भन्ने सङ्केत गरेको छ।

५.५. श्रीमती शर्माले क्षतिपूर्ति सम्बन्धी यातना ऐन अन्तर्गत हदम्याद भित्र जाहेरी दर्ता नगरेको भन्ने सन्दर्भमा, उजुरीकर्ताहरू उक्त ३५ दिनको म्याद अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरूप नभएको तर्क गर्छन्। यस सन्दर्भमा, विगतको एउटा मुद्दामा समितिले ३५ दिनको म्याद अत्याधिक कठोर भएको²¹ र त्यसको आधारमा घरेलु उपचारको उपभोग नगरिएको मान्न नसकिने भन्ने धारणा लिएको स्मरण गर्छन्। यसबाहेक, श्रीमती शर्मालाई सम्पर्क विहीन थुनामा राखिएकोले गर्दा यातनाको शिकार भएको ३५ दिन भित्र उजुरी दर्ता गर्न असम्भव थियो।

५.६. भविष्यमा स्थापित हुने सङ्क्रमणकालीन न्याय संयन्त्रको सन्दर्भमा उजुरीकर्ताहरूलाई हाल अस्तित्वमा नरहेको घरेलु उपचारको उपभोग किन नगरेको भनी भन्न नमिल्ने र उक्त संयन्त्र स्थापना हुन्छ कि हुँदैन वा कहिले स्थापना हुन्छ आकलन गर्न सम्भव नरहेको उजुरीकर्ताहरूको तर्क छ। साथै समितिले विगतमा गैर-न्यायिक निकायहरूको सामु उपचारको उपभोग गर्न आवश्यक नभएको बताएको छ।²² यसबाहेक, ११ मे २०१४ (२०७१/०१/२८) मा स्वीकृत गरिएको सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग सम्बन्धी ऐनले धेरै विषयमा अन्तर्राष्ट्रिय कानूनको उल्लङ्घन गर्दछ, जस्तै: (क) गम्भीर मानव अधिकार उल्लङ्घनको घटनामा मध्यस्थताको प्रक्रिया अघि बढाउन र कानुनी कारबाही निषेध गर्न आयोगलाई अत्याधिक अधिकार दिइएको; (ख) आयोगले स्वविवेक प्रयोग गरी माफीको सिफारिस गर्न अधिकार दिइएको; (ग) अन्तर्राष्ट्रिय कानून अन्तर्गत अपराधको रूपमा परिभाषा गरिएका अपराधहरूलाई पक्ष राष्ट्रले अपराध नमानेको; (घ) पक्ष राष्ट्रले पीडितको क्षतिपूर्तिको अधिकारलाई पहिचान नगरेको। यसैले, यसलाई एक प्रभावकारी उपचार मान्न सकिँदैन।

५.७. गम्भीर मानव अधिकार उल्लङ्घन गर्ने अभियुक्तहरूलाई कारबाही गर्न सङ्क्रमणकालीन न्याय संयन्त्रको स्थापनाको शर्त राख्न नहुने, विशेषगरी अपराधीहरूको पहिचान खुलेको र नेपाली अधिकारीहरूलाई जाहेरी गरिएको अवस्थामा भन्ने उजुरीकर्ताहरूको तर्क छ।²³

²¹ उजुरीकर्ताहरू *Giri v. Nepal* (CCPR/C/101/D/1761/2008) उद्धृत गर्छन्।

²² उजुरीकर्ताहरूले *Katwal v. Nepal* (CCPR/C/113/D/2000/2010) उद्धृत गर्छन्।

²³ उजुरीकर्ताहरूले *CCPR/C/NPL/2*, प्रकरण ५(क)(ख) उद्धृत गर्छन्।

उजुरीको मूल कानुनी प्रश्नका सम्बन्धमा पक्ष राष्ट्रको धारणा

६.१. १२ सेप्टेम्बर २०१४ (२०७१/०५/२७) मा, पक्ष राष्ट्रले उजुरीको मूल कानुनी प्रश्नमा आफ्नो धारणा पेश गर्यो। उक्त धारणा अनुसार देशमा सङ्कटकाल जारी रहेको अवधिमा श्रीमती शर्मालाई आतङ्ककारी तथा विध्वंसात्मक कार्य (नियन्त्रण तथा सजाय) ऐन, २००२ को अधीनमा पक्राउ गरिएको थियो।

६.२. पक्ष राष्ट्र उजुरीकर्ताहरूले यातनाको आरोपको प्रमाण पेश गर्न नसकेको कुरा दोहोर्याएको छ। पक्ष राष्ट्रले आफू सङ्क्रमणकालीन न्याय संयन्त्र स्थापना गर्न प्रतिबद्ध रहेको कुरा पनि दोहोर्याएको छ। साथै नेपाल सरकारले शान्ति तथा मेलमिलाप मन्त्रालय गठन गरी पीडितलाई क्षतिपूर्ति दिन विभिन्न दिशानिर्देश, कार्यविधि र विनियमावली बनाएको बताएको छ। द्वन्द्व पीडितहरूलाई शुरुवातको प्याकेजमा अन्तरिम राहत प्रदान गरिएको थियो र उनीहरूलाई आफ्नो मुद्दाहरूको छानबिनपछि सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगको सिफारिस बमोजिम पर्याप्त क्षतिपूर्ति पाउने अधिकार छ। सर्वोच्च अदालतका पूर्व प्रधानन्यायाधिशको अध्यक्षतामा रहेको एक सिफारिस समिति गठन गरिएको छ, जसले बलपूर्वक बेपत्ता पारिएको सम्बन्धमा छानबिन आयोगको र सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगको सदस्य पदमा नियुक्त गर्न नामहरू सिफारिस गर्नेछन्।

६.३. पक्ष राष्ट्र अन्तमा उजुरीकर्ताहरू सबै घरेलु उपचार उपभोग गर्न असफल भएको र उक्त मामिला सङ्क्रमणकालीन न्याय संयन्त्र मार्फत सम्बोधन गर्न सकिन्छ भन्ने तर्क गर्दछ।

उजुरीको मूल कानुनी प्रश्नका सम्बन्धमा पक्ष राष्ट्रको धारणा उपर उजुरीकर्ताहरूको प्रतिक्रिया

७.१. डिसेम्बर ४, २०१४ (२०७१/०८/१८) मा उजुरीकर्ताहरूले उजुरीको मूल कानुनी प्रश्नका सम्बन्धमा पक्ष राष्ट्रको धारणा उपर आफ्नो टिप्पणी प्रस्तुत गरे। सबै घरेलु उपचारको उपभोगको सम्बन्धमा उजुरीकर्ताहरूले जुन ६,२०१४ (२०७१/०२/२३) मा प्रस्तुत गरेका आफ्नो तर्कहरू दोहोर्याए।

७.२. उजुरीकर्ताहरूका अनुसार पक्ष राष्ट्रले श्रीमती शर्माको सम्बन्धमा अनुबन्धको धारा ७, ९, १० र १६ साथै २(३) को उल्लङ्घन भएको भन्ने आरोपलाई चुनौती दिएको छैन। साथै श्री बसन्त शर्मा पौडेलको सम्बन्धमा अनुबन्धको धारा ७, १७, २३ र २४ साथै २(३) को उल्लङ्घन भएको भन्ने आरोपलाई पनि चुनौती दिएको छैन। त्यसैले उजुरीकर्ताहरूले आफ्नो आरोपमा उल्लेख गरेका तथ्यहरूलाई पक्ष राष्ट्रले खण्डन नगरेको उजुरीकर्ताहरूको बुझाइ छ। श्री विजय शर्मा पौडेलको सम्बन्धमा अनुबन्धको धारा ७, १७ र २३ साथै २(३) को उल्लङ्घनको बारेमा पक्ष राष्ट्रले उक्त आरोपहरूलाई चुनौती दिन चाहेको बताए पनि सो सम्बन्धमा कुनै ठोस तर्क प्रदान गरेन।

७.३. उजुरीकर्ताहरूको अनुसार श्रीमती शर्माको स्वेच्छाचारी पक्राउ, थुना, बलपूर्वक बेपत्ता र यातना सम्बन्धी आरोपमा पक्ष राष्ट्रले दिएको प्रतिक्रियाहरू मे २३, २०१४ (२०७१/०२/०९) मा दिएको प्रतिक्रियासँग लगभग समान छ। त्यसकारण उनीहरूले समितिलाई जुन ४, २०१४ (२०७१/०२/२९) मा आफूले दिएको उत्तरमा भएका तर्कहरू हेर्न अनुरोध गर्छन्। तथापि, उजुरीकर्ताहरूले श्रीमती शर्माले अन्तरिम राहतको रूपमा १,६१,००० रुपैयाँ र २५,००० रुपैयाँ बाहेक जिल्ला प्रशासन कार्यालय पर्वतबाट अन्तरिम राहतका रूपमा ६०,००० रुपैयाँ पनि प्राप्त गरेको स्पष्टीकरण दिएका छन्। तर अन्तरिम राहत गम्भीर मानवअधिकार उल्लङ्घनको पर्याप्त उपचार नभएको तर्क दोहोर्याउँछन्।^{२४} उनीहरूका अनुसार सङ्क्रमणकालीन न्याय संयन्त्रको सम्बन्धमा पक्ष राष्ट्रको उत्तर र २३ मे २०१४ (२०७१/०१/०९) को अघिल्लो प्रतिक्रियाको उत्तर समान भएकोले उजुरीकर्ताहरूले पनि आफ्नो ४ जुन २०१४ (२०७१/०२/२९) को जबाफलाई उद्धृत गर्छन्। उजुरीकर्ताहरू सङ्क्रमणकालीन न्याय संयन्त्र न्यायिक अङ्ग नभएकोले त्यसलाई प्रभावकारी उपचार मान्न नमिल्ने भन्ने समितिको हालैको निष्कर्षहरूलाई उद्धृत गर्छन्।^{२५} उनीहरूको विश्वसनीय र विस्तृत आरोपलाई खण्डन गर्ने सन्तोषजनक प्रमाण पक्ष राष्ट्रको तर्फबाट नआएको हुनाले, समितिले उजुरीकर्ताहरूको उजुरीलाई पूर्ण रूपमा प्रमाणित भएको मान्नुपर्ने उनीहरूको अनुरोध छ।

^{२४} उजुरीकर्ताहरूले *Bhandari v. Nepal* (CCPR/C/112/D/2031/2011); *Tripathi v. Nepal* (CCPR/C/112/D/2111/2011); *Basnet and Basnet v. Nepal* (CCPR/C/112/D/2051/2011) उद्धृत गर्छन्।

^{२५} उजुरीकर्ताहरूले *Tripathi v. Nepal* उद्धृत गर्छन्।

समिति समक्ष विचाराधिन प्रश्नहरू र कार्यविधि

उजुरीको ग्राह्यताको सम्बन्धमा

८.१. उजुरीमा गरिएको कुनै पनि दाबी उपर विचार गर्नु भन्दा पहिले समितिले आफ्नो कार्यविधि सम्बन्धी नियमको नियम ९३ बमोजिम उक्त उजुरी ऐच्छिक आलेख अनुरूप ग्रहणयोग्य भए नभएको निर्णय गर्नु अनिवार्य हुन्छ।

८.२. ऐच्छिक आलेखको को धारा ५(२)(क) को शर्त अनुसार प्रस्तुत उजुरी अर्को कुनै अन्तरराष्ट्रिय अनुसन्धान वा विवाद समाधान गर्ने सम्बन्धी प्रक्रिया अन्तर्गत परीक्षणको लागि विचाराधिन नरहेको समितिले ठहर गरेको छ।

८.३. सबै घरेलु उपचारको उपभोग गरेको हुनुपर्ने शर्तको सम्बन्धमा यातना सम्बन्धी क्षतिपूर्ति ऐन १९९६ अन्तर्गत उजुरी दर्ता नगरेकोले सबै घरेलु उपचारको उपभोग नगरेको र नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ (२००७) तथा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ (२०१४) बमोजिम स्थापित सङ्क्रमणकालीन न्याय संयन्त्र अन्तर्गत यो मुद्दा हेरिनु पर्ने भन्ने पक्ष राष्ट्रको तर्क समिति मनन गर्दछ। यातना सम्बन्धी क्षतिपूर्ति ऐन १९९६ ले अपराधिक जिम्मेवारीको व्यवस्था नगरेको; ऐनको हदम्यादले गर्दा श्रीमती शर्मा सम्पर्क विहिन थुनामा रहँदा उजुरी गर्न असफल रहेको; थुना मुक्त भएपछि उनलाई धम्कीहरू दिइएको कारणले उजुरी गर्न असफल रहेको; आपराधिक गम्भीरता र अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डको अनुरूप ३५ दिनको हदम्याद असंगत रहेको र सङ्क्रमणकालीन न्याय संयन्त्रले न्यायको पहुँचलाई प्रतिस्थापन नगर्ने र यसलाई उपभोग गरिनुपर्ने प्रभावकारी उपचार मान्न नसकिने भन्ने उजुरीकर्ताहरूको तर्क पनि समिति मनन गर्दछ। अक्टोबर २९, २००३ (२०६०/०७/१२) मा श्री पौडेलले राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगमा आफ्नी श्रीमती बेपत्ता भएको भनी निवेदन पेश गरेको र अक्टोबर ३०, २००३ (२०६०/०७/१३) सर्वोच्च अदालतमा बन्दी प्रत्यक्षीकरणको निवेदन दर्ता गरेको भएता पनि आफ्नी श्रीमती कहाँ रहेको भन्ने बारे पत्ता नलागेको तथ्य समितिले मनन गर्दछ। जुन ११, २०१३ (२०७०/०३/२७) मा श्रीमती शर्माले काठमाडौं महानगरीय प्रहरी वृत्तमा उजुरी दायर गर्न प्रयास गर्दा उक्त निकायले दर्ता गर्न अस्वीकार गरेको तथ्य पनि समिति मनन गर्दछ।

८.४. समितिको न्यायशास्त्र बमोजिम यातना वा बलपूर्वक बेपत्ता जस्ता गम्भीर मानव अधिकारको उल्लङ्घन हुँदा न्यायिक उपचार आवश्यक पर्छ।²⁶ यस सम्बन्धमा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ (२०१४) बमोजिम स्थापित सङ्क्रमणकालीन न्यायिक अङ्गहरू न्यायिक निकाय नभएकोले गर्दा न्यायिक उपचार प्रदान गर्न सक्दैनन्।²⁷ समितिले यातना सम्बन्धी क्षतिपूर्ति ऐन, २०५३ (१९९६) अन्तर्गतको उपचारको अवलोकन गर्दा उक्त ऐनको दफा ५, अनुच्छेद १ ले क्षतिपूर्तिको लागि दाबी यातनाको घटना भएको वा थुनामुक्त भएको ३५ दिनभित्र पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ। तसर्थ यातना सम्बन्धी क्षतिपूर्ति ऐन, २०५३ (१९९६) अन्तर्गतको क्षतिपूर्तिको लागि दाबी गर्न यातनाको घटना भएको वा थुनामुक्त भएको ३५ दिनको म्याद, जुन आफैँमा अपराधको गम्भीरतासँग असंगत छ, उक्त म्यादले गर्दा उजुरीकर्ताहरूले उक्त कानुनी उपचारबाट वञ्चित भएको कुरा समितिले विचार गरेको छ। उजुरीकर्ताहरूले आफूले भोगेको अधिकार उल्लङ्घनको घटनाको बारेमा पटक पटक उजुरी गर्न खोजेको र आफ्नो मुद्दा सर्वोच्च अदालतमा दुई पटक उजुरी गरेको कुरा पनि समितिले मनन गरेको छ। त्यसैले उजुरीकर्ताहरूले उपलब्ध भएसम्म सम्पूर्ण घरेलु उपचारहरू उपभोग गरेको र अनुबन्धको ऐच्छिक आलेखको धारा ५(२)(ख) बमोजिम उक्त उजुरीको परिक्षण गर्न कुनै बाधा नरहेको समितिको ठहर छ।

८.५. उजुरीकर्ताहरूको आरोपहरू पुष्टि हुन नसकेको भन्ने पक्ष राष्ट्रको रायलाई समितिले टिपोट गरेको छ। तथापि, उजुरीको ग्राह्यताको प्रयोजनका लागि उजुरीकर्ताहरूले आफ्नो आरोपहरूलाई पर्याप्त रूपमा विश्वसनीय तर्कहरूसहित पुष्टि गरेको भन्ने कुरालाई समितिले विचार गरेको छ। उजुरीको ग्राह्यताका लागि आवश्यकताहरू पूरा भएको हुँदा समितिले उजुरीलाई ग्राह्य मानी मूल कानुनी प्रश्न उपर कारबाहीका लागि अगाडि बढ्छ।

²⁶ हेर्नुहोस *Giri v. Nepal*, प्रकरण ६.३; *Neupane and Neupane v. Nepal*, (CCPR/C/120/D/2170/2012), प्रकरण ९.३ ।

²⁷ हेर्नुहोस *Neupane and Neupane v. Nepal*, प्रकरण ९.३; *Tharu and others v. Nepal* (CCPR/C/114/D/2038/2011)

प्रकरण ९.३; *Basnet v. Nepal*, (CCPR/C/174/D/2164/2012), प्रकरण ९.३; *Nakarmi v. Nepal*,

(CCPR/C/119/D/2184/2012), प्रकरण १०.३; *Dhawal and others v. Nepal*, (CCPR/C/119/D/2185/2012), प्रकरण १०.३.।

मूल कानुनी प्रश्न उपर विचार विमर्श

९.१. समितिले पक्षहरूद्वारा समितिलाई उपलब्ध गराइएको सम्पूर्ण सूचनाको आधारमा ऐच्छिक आलेखको धारा ५(१) को प्रावधान अनुरूप उजुरी उपर जाँचबुझ र विचार गरेको छ।

९.२. श्रीमती शर्मालाई अक्टोबर २०, २००३ (२०६०/०७/०३) देखि अगस्ट २५, २००४ (२०६१/०५/०९) सम्म बलपूर्वक बेपत्ता पारिएको र त्यो मितिदेखि उनको रिहाइको मिति (जुन ३०, २००५) (२०६१/०५/०९) सम्म उनलाई स्वेच्छाचारी थुनामा राखिएको, यातना दिइएको र दुर्व्यवहार गरिएको भन्ने आरोपलाई समितिले विचार गरेको छ। नेपालको सर्वोच्च अदालतको आदेशपश्चात् उनको रिहाइ भएको थियो जसले उनलाई थुनामा राख्ने कार्य गैरकानुनी भएको पुष्टि गरेको थियो। साथै, राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग तथा काठमाडौं जिल्ला प्रशासन कार्यालयले पनि श्रीमती शर्मालाई बलपूर्वक बेपत्ता पारिएको पुष्टि गरेका छन्।

९.३. उजुरीकर्ताका आरोपहरू प्रमाणबाट पुष्टि नभएको र श्रीमती शर्मालाई आतङ्ककारी तथा विध्वंसात्मक कार्य (नियन्त्रण तथा सजाय) ऐन, २००२ को प्रावधान अन्तर्गत पक्राउ गरिएको भन्ने पक्ष राष्ट्रको तर्क समितिले विचार गरेको छ।

९.४. पक्ष राष्ट्रसँग सम्बन्धित विगतका धेरै उजुरीहरूमा पनि समितिले यस्तै किसिमको अभ्यास भएको पाएको मनन गर्दछ।^{२८} विशेषगरी प्रमाणमा उजुरीकर्ता र पक्ष राष्ट्रको सधैं समान पहुँच नहुने भएकोले र सामान्यतया: सम्बन्धित जानकारीहरू पक्ष राष्ट्रसँग मात्र हुने भएकोले गर्दा समिति विगतका उजुरीहरूको नजिर अनुसार, प्रमाण जुटाउने जिम्मेवारी उजुरीकर्ताहरूसँग मात्र नहुने कुरा पुनः पुष्टी गर्छ।^{२९} अनुबन्धको ऐच्छिक आलेखको धारा ४(२) ले अनुबन्धको उल्लङ्घन गरेको

^{२८} हेर्नुहोस *Himal and Devi Sharma v. Nepal* (CCPR/C/WG/122/DR/2364/2014); *Neupane and Neupane v. Nepal*; *Maya v. Nepal* (CCPR/C/119/D/2245/2013); *Basnet v. Nepal*; *A.S. v. Nepal* (CCPR/C/115/D/2077/2011); *Tharu and others v. Nepal*; *Sharma v. Nepal*; *Sedhai v. Nepal*; *Maharjan v. Nepal* (CCPR/C/105/D/1863/2009); *Giri v. Nepal*; *Tripathi v. Nepal*; and *Katwa v. Nepal*.

^{२९} हेर्नुहोस *El Hassy v. Libyan Arab Jamahiriya* (CCPR/C/91/D/1422/2005), प्रकरण ६.७; *Medjnoune v. Algeria* (CCPR/C/87/D/1297/2004), प्रकरण ८.३; *Il Khwildy v. Libya* (CCPR/C/106/D/1804/2008), प्रकरण ७.२; *Basnet v. Nepal*, प्रकरण १०.३; *Nakarmi v. Nepal*, प्रकरण ११.४; *Dhakal and others v. Nepal*, प्रकरण ११.४; *Neupane and Neupane v. Nepal*, प्रकरण १०.४।

विषयमा पक्ष राष्ट्र वा यसको प्रतिनिधिहरू विरुद्ध लगाइएका सम्पूर्ण आरोपहरू उपर असल नियतले अनुसन्धान गर्नु र सो सम्बन्धमा आफूसँग उपलब्ध सूचना समितिलाई प्रदान गर्नु पक्ष राष्ट्रको दायित्व रहेको आशय व्यक्त गरेको छ। उजुरीकर्ताहरूले विश्वासयोग्य प्रमाणका साथ पक्ष राष्ट्र उपर आरोप पेश गरेको तथा सो सम्बन्धमा थप प्रष्टीकरणको विषय केवल पक्ष राष्ट्रसँग भएको सूचनामा आधारित हुने भएकोमा, पक्ष राष्ट्रले ती आरोपहरू खण्डन गर्ने कुनै सन्तोषजनक प्रमाण प्रस्तुत नगरेको अवस्थामा समितिले उजुरीकर्ताहरूका आरोपहरू पुष्टि भएको मान्न सक्छ।

९.५. अनुबन्धले कुनै पनि धारामा “बलपूर्वक बेपत्ता पारिएको” भन्ने शब्द स्पष्ट रूपमा प्रयोग गरेको नभएतापनि उक्त सन्धिले पहिचान गरेको विभिन्न अधिकारहरू निरन्तर रूपमा उल्लङ्घन गरेको देखाउने बेग्लै तथा अन्तरसम्बन्धित कार्यहरूले बलपूर्वक बेपत्ता पारिएको अवस्थाको सिर्जना गर्दछ भन्ने कुरालाई समितिले मनन गरेको छ।³⁰

९.६. प्रस्तुत मुद्दामा, पक्ष राष्ट्रले श्रीमती शर्मालाई आतङ्ककारी तथा विध्वंसात्मक कार्य (नियन्त्रण तथा सजाय) ऐन, २००२ (२०५९) को प्रावधान अन्तर्गत पक्राउ गरिएको भनेतापनि उनलाई कुन प्रावधान अनुरूप वा कुन मितिमा पक्राउ गरिएको भनी पक्ष राष्ट्रले स्पष्टीकरण नदिएको समितिले मनन गरेको छ। श्रीमती शर्मालाई २० अक्टोबर २००३ (२०६०/०७/०३)मा पक्राउ पुर्जी बिना स्वेच्छाचारी रूपमा पक्राउ गरेको भन्ने उजुरीकर्ताहरूको आरोपलाई पक्ष राष्ट्रले चुनौती दिएको छैन। श्री पौडेलले आफ्नी श्रीमती बेपत्ता भएको थाहा पाएपछि तुरुन्तै राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगमा आफ्नी श्रीमती बेपत्ता भएको भनी निवेदन पेश गरेको र अक्टोबर ३०, २००३ (२०६०/०७/१३)मा सर्वोच्च अदालतमा बन्दी प्रत्यक्षीकरणको निवेदन दर्ता गरेको समितिले टिपोट गरेको छ। साथै महाराजगञ्जमा श्रीमती शर्मालाई थुनामा राखिएको कुरा अन्य बन्दीहरूको बयानद्वारा पुष्टि भएको छ। मालेगो समितिका अनुसार उनलाई बलपूर्वक बेपत्ता पारिएको थियो। सर्वोच्च अदालत समक्ष बन्दी प्रत्यक्षीकरणको निवेदनको प्रक्रियाको सन्दर्भमा, भैरवनाथ गण लगायतका सबै अधिकारीहरूले श्रीमती शर्मालाई थुनामा राखिएको कुरा इन्कार गरेको समितिले

³⁰ हेर्नुहोस *Katwal v. Nepal*, प्रकरण ११.३; *Serna et al. v. Colombia (CCPR/C/114/D/2134/2012)*, प्रकरण ९.४; *Basnet v. Nepal*, प्रकरण १०.४; *Nakarmi v. Nepal*, प्रकरण ११.५; *Dhakal and others v. Nepal*, प्रकरण ११.५; र *Neupane and Neupane v. Nepal*, प्रकरण १०.५ ।

विचार गरेको छ। ४ फेब्रुअरी २००४ (२०६०/१०/२१)मा एम्नेस्टी इन्टरनेशनलले सरकारलाई श्रीमती शर्मा लगायत अन्य बेपत्ता भएकाहरूको अवस्था सम्बन्धी स्पष्टीकरण उपलब्ध गराउन अनुरोध गर्दा जवाफ कहिल्यै नपाएको समितिले अवलोकन गरेको छ। श्री पौडेलले आफ्नी श्रीमतीको बारेमा श्रीमती शर्माले अस्पतालमा संयोगले भेटेको आफ्नो साथी मार्फत र त्यसपछि महाराजगञ्जको एक भान्से मार्फत गुप्त रूपमा पठाएको चिठीबाट मात्र थाहा पाएका थिए। यदि उनले आफ्नो श्रीमानलाई पत्र पठाउने व्यवस्था नगरेको भए, उनी भएको स्थान पत्ता लगाउन मद्दत गर्ने किसिमको कुनै प्रमाण पक्ष राष्ट्रले प्रस्तुत गरेन। तसर्थ, श्रीमती शर्मालाई अक्टोबर २०, २००३ (२०६०/०७/०३) देखि अगस्ट २५, २००४ (२०६१/०५/०९) सम्म स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गरिनु, अधिकारीहरूले त्यसलाई अस्वीकार गर्नु र उनको ठेगाना बारे लुकाउनुलाई बलपूर्वक बेपत्ता पारिएको भन्न मिल्ने समितिको निष्कर्ष छ।

९.७ बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने सम्बन्धमा स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गरेको अवस्था, तत्पश्चात् स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गरेको बारे जानकारी दिन इन्कार गर्ने अवस्था वा बेपत्ता परेको व्यक्तिको बारेमा सत्य तथ्य लुकाउने कार्यले त्यस्तो व्यक्तिलाई कानूनको संरक्षणभन्दा बाहिर राख्ने तथा उसलाई वा उसको जीवनलाई गम्भीर तथा निरन्तर जोखिममा राख्ने र त्यसको जिम्मेवार पक्ष राष्ट्र हुने कुरा समितिले स्मरण गरेको छ।^{३१} प्रस्तुत मुद्दामा राज्यले अक्टोबर २०, २००३ (२०६०/०७/०३) देखि अगस्ट २५, २००४ (२०६१/०५/०९) सम्म श्रीमती शर्माको जीवनको रक्षा गर्ने आफ्नो दायित्व पूरा गरेको भन्ने देखिने कुनै प्रमाण पेश गरेको छैन। सोही अनुरूप, अनुबन्धको धारा ६(१) को विपरीत शर्माको जीवन रक्षा गर्ने दायित्व पूरा गर्न पक्ष राष्ट्र असफल भएको समितिको निष्कर्ष रहेको छ।^{३२}

९.८. श्रीमती शर्मालाई थुनामा लिई तत्काल बेपत्ता पारिएको कार्य आफैँमा अनुबन्धको धारा ७ को विपरीत छ भन्ने उजुरीकर्ताहरूको आरोप भएको कुरा समितिले टिपोट गरेको छ। बाहिरी दुनियाँबाट

^{३१} हेर्नुहोस् उजुरी नं. १९१३/२००९, *Abushaala v. Libya*, १८ मार्च २०१३ मा ग्रहण गरिएको अभिमत, प्रकरण ६.२; *Basnet v. Nepal*, प्रकरण १०.५; *Nakarmi v. Nepal*, प्रकरण ११.६; र *Dhakal v. Nepal*, प्रकरण ११.६; *Neupane v. Nepal*, प्रकरण १०.६

^{३२} हेर्नुहोस् *Khwildy v. Libya* (CCPR/C/106/D/1804/2008, प्रकरण ७.१२

सम्पर्क विहीन राखी अनिश्चितकालसम्म थुनामा राख्दा हुने पीडालाई समितिले मनन गरेको छ। समितिले यातना वा अन्य क्रूर, अमानवीय र अपमानजनक व्यवहार वा सजायमा प्रतिबन्ध लगाउने आफ्नो सामान्य टिप्पणी नं. २०(१९९२) मा अज्ञात हिरासत विरुद्ध व्यवस्था गर्न सिफारिस गरेको छ। प्रस्तुत मुद्दामा श्रीमती शर्मालाई अक्टोबर २०, २००३ (२०६०/०७/०३) देखि अगस्ट २५, २००४ (२०६१/०५/०९) सम्म सम्पर्क विहीन थुनामा राखिएको कुरालाई समितिले टिपोट गरेको छ। श्रीमती शर्मालाई यातना दिइएको भन्ने उजुरीकर्ताहरूको आरोपलाई र उक्त कुराको समर्थनमा प्रदान गरिएका प्रमाणहरूलाई समेत समितिले विचार गर्दछ।^{३३} २५ अगस्ट २००४ (२०६१/०५/०९) देखि ३० जुन २००५ (२०६२/०३/१६)सम्म श्रीमती शर्मालाई थुनामा राखिएको अवधिमा उनलाई हथकडी लगाई र आँखामा पट्टी बाँधी रिहा नहुन्जेल एकलै थुनामा राखिएकोले सो अवस्था अत्यन्त कठोर रहेको उजुरीकर्ताहरूको दाबीलाई समितिले थप ध्यान दिएको छ। उनले श्रीमानलाई पठाएको पत्र नोभेम्बर १९, २००४ (२०६१/०८/०४)मा सार्वजनिक भएपछि उनी थप प्रतिशोधको शिकार भएकी थिइन्। पक्ष राष्ट्रले श्रीमती शर्मालाई सम्पर्क विहीन थुनामा राखिएको तथ्यलाई चुनौती दिएको छैन र श्रीमती शर्मालाई थुनामा राखिएको अवधिमा उनीसँग गरिएको व्यवहार सम्बन्धी कुनै प्रमाण प्रदान गरेको छैन। त्यसकारण समितिले श्रीमती शर्मालाई बलपूर्वक बेपत्ता पारिएको, सम्पर्क विहीन थुनामा राखिएको, यातना दिइएको र थुनाको अवस्थालाई ध्यानमा राख्दा उक्त कार्यले अनुबन्धको धारा ७ को उल्लङ्घन भएको पाएको छ।^{३४} त्यो निष्कर्षमा पुगिसकेपछि, समितिले यीनै तथ्यको आधारमा अनुबन्धको धारा १०(१)को उल्लङ्घन भएको भन्ने आरोपलाई जाँच गर्ने छैन।

९.९. समितिले श्रीमती शर्मालाई अक्टोबर २०, २००३ (२०६०/०७/०३)मा पक्राउ पुर्जी बिना पत्रेको र उनलाई पक्रिनुको कारणहरू बारे जानकारी नदिएकोले अनुबन्धको धारा ९(१-४) उल्लङ्घन भएको भन्ने उजुरीकर्ताहरूको आरोपलाई विचार गरेको छ। उनलाई शाही नेपाली सेनाको भैरवनाथ गणको ब्यारेकमा सम्पर्क विहीन र स्वीकार नगरिएको थुनामा राखिएको, उनलाई न्यायाधीश वा कानून बमोजिम न्यायिक अधिकारप्राप्त अन्य कुनै अधिकारी समक्ष पेश नगरिएको र उनलाई आफ्नो थुनाको वैधतालाई चुनौती दिन अदालत समक्ष कानुनी कारबाही अगाडि बढाउने अवसर नदिइएको

^{३३} सह-बन्दीहरूको घोषणा र उल्लङ्घनको परिणाम स्वरूप सुश्री शर्माले भोगेको शारीरिक र मानसिक पीडाको मेडिकल प्रमाण हेर्नुहोस्।

^{३४} हेर्नुहोस् *Sedhai v. Nepal*, प्रकरण ८.३।

भन्ने आरोपलाई पक्ष राष्ट्रले चुनौती दिएको छैन। श्रीमती शर्मालाई अस्पतालमा भर्नापछि उनलाई स्वेछाचारी रूपमा थुनामा राखेको, थुनाको अवस्थामा कुनै परिवर्तन नआएको, न्यायाधीशको समक्ष नल्याएको र कानुनी सल्लाहकारसँग परामर्श गर्न नदिइएको भन्ने उजुरीकर्ताहरूको आरोपलाई समितिले विचार गर्दछ। त्यसै कारण श्रीमती शर्मालाई अक्टोबर २०, २००३ (२०६०/०७/०३) देखि अगस्ट २५, २००४ (२०६१/०५/०९)सम्म बलपूर्वक बेपत्ता पारिनुले र २५ अगस्ट २००४ (२०६१/०५/०९) देखि ३० जुन २००५ (२०६२/०३/१६) सम्म स्वेछाचारी रूपमा थुनामा राखिनुले अनुबन्धको धारा ९(१-४) उल्लङ्घन भएको समितिको निष्कर्ष छ।^{३५}

९.१०. कुनै व्यक्तिलाई कानुनको संरक्षणबाट नियोजित रूपमा वञ्चित गर्ने कार्यले र साथमा निजको वा निजको आफन्तजनको प्रभावकारी उपचार खोज्ने प्रयासलाई नियोजित रूपमा अवरोध पुर्याउने कार्यले उक्त व्यक्तिलाई कानुनको अगाडि व्यक्तिको रूपमा पहिचान गर्न इन्कार गरेको बुझिने समितिको धारणा रहेको छ।^{३६} तसर्थ, श्रीमती शर्मालाई बलपूर्वक बेपत्ता पारिएको कार्यले कानुनी संरक्षण पाउने तथा कानुनको अगाडि व्यक्तिको रूपमा पहिचान हुन पाउने उनको अधिकारबाट वञ्चित गरेको हुँदा उक्त कार्य अनुबन्धको धारा १६ को विपरीत भएको समितिको निष्कर्ष छ।

९.११. श्रीमती शर्मालाई बेपत्ता पारिनाले श्री विजय र श्री बसन्त शर्मा पौडेललाई भएको पीडा र कष्ट समितिले मनन गरेको छ। उक्त अवधिमा श्री विजय पौडेलले काम गर्नु, आफ्ना दुई बच्चाहरूको हेरचाह गर्नु र एकलै हुर्काउनु, र श्रीमती शर्माको खोजी गरी उनको रिहाइको लागि प्रयास गर्नु परेको समितिले अवलोकन गरेको छ। श्री विजय र श्री बसन्त शर्मा पौडेललाई आफ्नै सुरक्षाको समेत डर थियो। आफ्नो अपार्टमेन्टमा सिपाहीहरूको लगातार उपस्थितिले डर झनै बढेको थियो। श्रीमती शर्मा बेपत्ता भएपछि श्री विजय र श्री बसन्त शर्मा पौडेललाई परेको पीडा सम्बन्धी आरोपलाई खण्डन गर्न पक्ष राष्ट्रले कुनै तर्क प्रदान नगरेको समितिले अवलोकन गरेको छ। प्रस्तुत मुद्दाको विशेष परिस्थितिमा, यी तथ्यहरूको आधारमा श्री विजय र श्री बसन्त शर्मा पौडेलको सम्बन्धमा अनुबन्धको

^{३५} हेर्नुहोस *Neupane and Neupane v. Nepal*, प्रकरण १०.९; *Basnet and Basnet v. Nepal*, प्रकरण ८.५।

^{३६} हेर्नुहोस *Basnet and Nepali v. Nepal* (CCPR/C/117/D/2164/2012), प्रकरण १०.९; and *Tharu et al. v. Nepal* (CCPR/C/114/D/2038/2011), प्रकरण १०.९।

धारा ७ को उल्लङ्घन भएको समितिको निष्कर्ष छ। माथिका निष्कर्षहरू बमोजिम, समितिले अनुबन्धको धारा १७, २३(१) र २४(१) सम्बन्धी दाबीहरूको छुट्टै जाँच गर्ने छैन।^{३७}

९.१२. अनुबन्ध अन्तर्गतको अधिकार उल्लङ्घन भएको सम्बन्धमा सम्पूर्ण व्यक्तिहरूलाई प्रभावकारी उपचारको सुनिश्चितता गर्ने दायित्व पक्ष राष्ट्रको रहेको भन्ने अनुबन्धको धारा २(३) सम्बन्धी उजुरीकर्ताहरूको आरोपका सम्बन्धमा मानव अधिकार उल्लङ्घनका दाबीहरूलाई सम्बोधन गर्न पक्ष राष्ट्रले उचित न्यायिक तथा प्रशासनिक संयन्त्रको स्थापना गर्नुपर्ने महत्त्व भएको कुराको टिपोट समितिले गरेको छ।^{३८} समितिले अनुबन्धमा पक्ष राष्ट्रहरूको सामान्य कानुनी दायित्वहरूको प्रकृतिका सम्बन्धमा आफ्नो सामान्य टिप्पणी न. ३१(२००४) मा उल्लङ्घनका अभियोगको अनुसन्धान गर्न पक्ष राष्ट्र असफल भएमा सोबाट अनुबन्धको छुट्टै उल्लङ्घन भएको हुनेछ भनी समितिले उल्लेख गरेको छ। प्रस्तुत मुद्दामा, श्रीमती शर्मा थुनामा रहँदा वा थुनामुक्त भइसकेपछि पनि उनलाई प्रभावकारी उपचारको पहुँच नभएको कुरा समितिले जानकारीमा लिएको छ। श्रीमती शर्मा थुनामा रहँदा, श्री विजय पौडेलले राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगमा निवेदन दिनुका साथै सर्वोच्च अदालत समक्ष बन्दी प्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदन दायर गरेका थिए तर अदालतले जुन २५, २००४ (२०६१/०३/११) मा उक्त रिट निवेदन खारेज गर्यो। जुन ८, २००५ (२०६२/०२/२५)मा श्री पौडेलले सर्वोच्च अदालत समक्ष बन्दी प्रत्यक्षीकरणको अर्को रिट निवेदन दायर गरेका थिए जस अनुसार अदालतले श्रीमती शर्मालाई रिहा गर्ने आदेश दिएको थियो। उजुरीकर्ताहरूको प्रयास, राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग तथा काठमाडौं जिल्ला प्रशासन कार्यालयद्वारा श्रीमती शर्मालाई बलपूर्वक बेपत्ता पारिएको पुष्टि र साथै सर्वोच्च अदालतले सरकारलाई बेपत्ता पारिएका पीडितहरूको सम्बन्धमा अनुसन्धान गरी उचित क्षतिपूर्ति दिन दिएको परमादेशका बावजूद पक्ष राष्ट्रले श्रीमती शर्मालाई बलपूर्वक बेपत्ता पारिएको र थुनामा राखिएको सम्बन्धमा प्रकाश पार्न न त कुनै विस्तृत र प्रभावकारी अनुसन्धान गरेको छ न त अभियुक्तहरूलाई कानुनको दायरामा ल्याउन कुनै फौजदारी अनुसन्धानको प्रक्रिया अगाडि बढाएको छ। साथै, श्रीमती शर्माले अन्तरिम राहतको रूपमा प्राप्त गरेको २४६,००० नेपाली रुपैयाँलाई उनको अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन अनुसारको पर्याप्त उपचार

^{३७} हेर्नुहोस *Tharu and others v. Nepal*, प्रकरण १०.११।

^{३८} हेर्नुहोस *Neupane and Neupane v. Nepal*, प्रकरण १०.११।

मान्न सकिँदैन। श्री विजय र श्री बसन्त शर्मा पौडेलले कहिल्यै कुनै प्रकारको परिपूरण वा अन्तरिम राहत पाएनन्। तदनुसार, यी तथ्यहरूले श्रीमती शर्माको सम्बन्धमा अनुबन्धको धारा २ (३) साथै ६,७,९(१-४), र १६ को उल्लङ्घन भएको र श्री विजय र श्री बसन्त शर्मा पौडेलका सम्बन्धमा अनुबन्धको धारा २ (३) साथै ७को उल्लङ्घन भएको समितिले निष्कर्ष निकालेको छ।

१०. ऐच्छिक आलेखको धारा ५(४) अन्तर्गत कार्यरत समितिले आफू समक्ष प्राप्त जानकारीका आधारमा श्रीमती शर्माको हकमा पक्ष राष्ट्रले अनुबन्धको धारा ६,७,९(१-४), र १६ साथै धारा २(३)को र श्री विजय र श्री बसन्त शर्मा पौडेलको हकमा अनुबन्धको धारा २ (३) साथै ७ को उल्लङ्घन गरेको निष्कर्ष निकालेको छ।^{३९}

११. अनुबन्धको धारा २(३) को व्यवस्था अनुसार उजुरीकर्ताहरूलाई प्रभावकारी कानुनी उपचार प्रदान गर्नु पक्ष राष्ट्रको दायित्व हो। यस अन्तर्गत, अनुबन्धद्वारा प्रत्याभूत अधिकार उल्लङ्घन भएका व्यक्तिलाई पक्ष राष्ट्रले पूर्ण क्षतिपूर्ति दिनु आवश्यक हुन्छ। त्यसैगरी, पक्ष राष्ट्रले देहाय बमोजिमका दायित्व पूरा गर्नुपर्ने हुन्छ: (क) श्रीमती शर्माको थुनामा राखिएको र सो अवधिमा गरिएको व्यवहारको सम्बन्धमा विस्तृत र प्रभावकारी अनुसन्धान गर्ने; (ख) जिम्मेवार व्यक्तिहरूलाई अभियोजन, कारबाही गर्ने र सजाय दिने र सो प्रक्रियाको नतिजा सार्वजनिक गर्ने; (ग) उल्लङ्घनको पीडाको सम्बन्धमा उजुरीकर्तालाई पर्याप्त क्षतिपूर्ति र सन्तुष्टिका उपयुक्त उपायको व्यवस्था गर्ने; (घ) उजुरीकर्तालाई आवश्यक र पर्याप्त मनोवैज्ञानिक पुनर्स्थापना र चिकित्सा सेवा उपलब्ध गराउने; र (ङ) उजुरीकर्ताले भोगेको पीडा बापत पर्याप्त क्षतिपूर्ति र सन्तुष्टिका उपयुक्त उपाय लगायतको प्रभावकारी परिपूरणको व्यवस्था गर्ने। यस प्रकारका उल्लङ्घनका घटनाहरू भविष्यमा नघट्नु भनी रोक्ने दायित्व पनि पक्ष राष्ट्रको हुन्छ। पक्ष राष्ट्रले आफ्नो कानूनद्वारा विशेषगरी निम्न बमोजिम कुराहरू सुनिश्चित गर्नुपर्ने हुन्छ - (क) यातना तथा बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने कार्यलाई फौजदारी अपराधको रूपमा स्थापना गर्ने र अपराधको गम्भीरता अनुसारको सजाय तथा उपचारको व्यवस्था

^{३९} हेर्नुहोस *El-Abani et al v. Libyan Arab Jamahiriya*, प्रकरण ७.५; *Emina Kozljak and Sinam Kozljak v. Bosnia and Herzegovina* (CCPR/C/112/D/1970/2010), प्रकरण ९.६।

गर्ने; (ख) त्यस्ता मुद्दाहरूमा शीघ्र, निष्पक्ष र प्रभावकारी अनुसन्धान हुने सुनिश्चित गर्ने⁴⁰; (ग) यस्ता अपराधहरूका लागि जिम्मेवारहरू उपर फौजदारी आभियोग गराउने व्यवस्था गर्ने; र (घ) यातनाको लागि क्षतिपूर्ति दाबी गर्ने ३५ दिनको हदम्यादलाई अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसार संशोधन गर्ने।

१२. ऐच्छिक आलेखको पक्ष राष्ट्र हुँदा पक्ष राष्ट्रले अनुबन्धको उल्लङ्घन भए नभएको यकिन गर्ने समितिको सक्षमता स्वीकार गरेको कुरालाई ध्यानमा राख्दै अनुबन्धको धारा २ बमोजिम पक्ष राष्ट्रले आफ्नो इलाकाभित्र वा आफ्नो क्षेत्राधिकार अन्तर्गत रहेका सबै व्यक्तिलाई अनुबन्धमा उल्लिखित अधिकार सुनिश्चित गर्ने कुरा र उक्त अधिकार उल्लङ्घन भएको स्थापित भएमा प्रभावकारी र कार्यान्वयनयोग्य उपचार उपलब्ध गराउने दायित्व स्वीकार गरेको छ। तसर्थ, समितिले दिएको राय कार्यान्वयन गर्ने सम्बन्धमा पक्ष राष्ट्रबाट अपनाइएका उपायहरूको बारेमा १८० दिन भित्र जानकारी प्राप्त गर्ने अपेक्षा गरेको छ। साथै, यी विचारहरूलाई प्रकाशन गर्न र पक्ष राष्ट्रका आधिकारिक भाषाहरूमा व्यापक रूपमा प्रचारप्रसार गर्ने/गराउन पनि पक्ष राष्ट्रलाई समिति अनुरोध गर्दछ।

⁴⁰ हेर्नुहोस *Neupane and Neupane v. Nepal* (CCPR/C/120/D/1270/2012), प्रकरण ११।